

OVER TAAL

Interviews: Hugues Timmermans
en Jacques Van Keymeulen

Lexicale taaladviezen

Engels met stoverijsaus

Naamwoordstijl vermijden?

Taal op Facebook

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 52, nr. 4, september-oktober 2013

Hoofdredacteur ■

Filip Devos

Redactie ■

Natalie Hulsen
Albert Oosterhof

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Karen De Loenen
Els Hendrickx
Karl Hendrickx
Michiel Leen
Evelien Van Renterghem

Website ■

<http://www.overtaal.be>

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers

Uitgeverij
Stijn Streuvelsstraat 73
8501 Heule
Tel.: 056 36 32 00
Fax: 056 35 60 96
E-mail: publ@uga.be
www.uga.be

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen
is toestemming van de uitgever vereist.

D/2013/0857/6 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 87** Interview
Hugues Timmermans: 'Vertalen is teamwerk' - Bruno Comer
- 90** Taalwerk
De invloed van lexicale taaladviezen op Belgisch-Nederlandse krantentaal - Els Hendrickx
- 93** Taalkronkels
De eenzaamheid van Facebook - Albert Oosterhof
- 94** Idioom & Co
Engels met stoverijsaus - Bert Cappelle
- 96** Broodje taal
Spellingspektakel - Els Hendrickx
- 98** Interview
Jacques Van Keymeulen: 'Dialect is de moeder van de standaardtaal' - Bruno Comer
- 101** Taalwerk
De 'const van rhetoriken' in digitale communicatie - Jordi Casteleyn
- 104** Dossier
Vermijd de naamwoordstijl! Een houdbaar schrijfadvis? - Margreet Onrust
- 107** Te boek
Een wandeling met woorden - Stephanie Willems
Wijnberg duwt journalistiek naar 21ste eeuw - Stijn Hosdez
Gevleugelde woorden - Jolien Kerkhofs
- 111** Column
Onkruidverdelging - Hugo Brouckaert
- 112** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Hugues Timmermans: 'Vertalen is teamwerk'

BRUNO COMER

Hugues Timmermans is hoofd van de Taaldienst van de Senaat en een groot liefhebber van hedendaagse muziek, waardoor hij dikwijls naar Nederland trekt. Hij is ervan overtuigd dat de kloof tussen het Zuid-Nederlands en het Noord-Nederlands alsmaar groter wordt. Zowel in zijn job als in zijn hobby ondervindt hij dat voortdurend. Qua constructies en zinswendingen staat het Belgisch-Nederlands veel dichterbij het Frans. 'We voelen dat bij het vertalen. Aan een tekst uit Vlaanderen kunnen we zo beginnen', zegt Hugues. 'Is die geschreven door een Nederlander, dan moet de eerste vertaling nog grondig worden bijgeschaafd. De manier van denken is anders. Als we zo'n tekst letterlijk vertalen, zou die onbruikbaar zijn.' Boven de Moerdijk zal men ook gemakkelijker vreemde woorden aanvaarden. Als je trottoir gebruikt en niet stoep, krijg je daar geen opmerkingen over. In het Zuiden wel. De Nederlanders staan bovendien minder weigerachtig tegenover verengelsing. 'En Vlamingen zullen zaaknamen gemakkelijker als onderwerp gebruiken', voegt onze gesprekspartner daaraan toe. 'Zij zeggen: "Artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek stelt dat ...", terwijl Nederlanders het veeleer houden bij een passieve vorm als: "In artikel 1382 wordt gesteld dat ...". Ook in de uitspraak zijn enorm veel verschillen. Hoeveel Vlamingen zijn er niet die nood hebben aan ondertiteling wanneer ze naar een feuilleton op de Nederlandse tv kijken? Hetzelfde geldt trouwens ook in de andere richting voor programma's in de Vlaamse sooptaal.'

'Daens in het Frans'

Het verschil tussen het Belgische Frans en dat van 'La France métropolitaine' is veel geringer en blijft stabiel. Daar gaat het eerder over landgebonden details die te maken hebben met de plaatselijke administratieve realiteit, zoals het onderscheid tussen 'commune' en 'municipalité', en in mindere mate over regionaal gebruik, zoals het onderscheid tussen 'entièreté', dat

in België wordt gebruikt, terwijl het woord onbekend is in Frankrijk, waar men het heeft over 'totalité', 'globalité' of 'ensemble'. Het Waals, dat grondig verschilt van het Frans, wordt als een streektaal beschouwd. Bij Franstaligen zelf wordt er van hooggeplaatste personen verwacht dat ze een verzorgde versie van het Frans spreken. Het dialect of het regionale accent wordt veel minder geaccepteerd in het openbare leven dan bijvoorbeeld in Vlaanderen of Duitsland. En dat heeft zo zijn gevolgen. 'Ooit zag ik de film *Daens* in het Frans', herinnert Hugues zich. 'Alleen die taal werd er gesproken, terwijl oorspronkelijk de acteurs zowel dialect, Algemeen Nederlands als Frans praatten. In de Franse versie sprak iedereen Frans en daardoor ging er veel verloren. De taal vormde in dat geval immers een onderscheidend criterium tussen de bevolkingsgroepen en een Franstalig publiek kon dus moeilijker begrijpen wat er aan de hand was.'

Hugues Timmermans weet waarover hij het heeft. Zijn

twintigjarige ervaring als vertaler bij de overheid (Brussels Gewest, Raad van State en Senaat) heeft hem een aparte kijk gegeven op het Nederlands en zijn verhouding tot andere talen, zoals het Frans. Hij is medeauteur van *Le Docte*, een monumentaal viertalig juridisch woordenboek van uitgeverij Intersentia, dat er vooral op gericht is de vertalers een zo praktisch mogelijke oplossing te geven voor de problemen waarmee ze dagelijks kampen (zie kaderstukje). Zijn dienst vertaalt de officiële teksten die door de Senaat geproduceerd worden. Wetsontwerpen, die uitgaan van de regering, zijn meestal al vertaald voor ze aan het Parlement worden voorgelegd. Maar de verslagen van de commissievergaderingen, de amendementen en de wetsvoorstellen die van de senatoren zelf uitgaan, moeten allemaal in de andere landstaal vertaald worden. Dat is ook het geval met de dienstnota's, briefwisseling, administratieve, juridische en protocollaire stukken enz. Dit vertaalwerk heeft een schat aan kennis en ervaring opgeleverd, die opgeslagen is in een vertaalgeheugen en een documentaire databank met meer dan een miljoen bladzijden. Een zeer groot aantal juridische teksten maakt er deel van uit. 'Deze meertalige documentendatabase is het resultaat van een concrete samenwerking met de Kamer van Volksvertegenwoordigers, waarbij we een gemeenschappelijke server gebruiken', zegt Hugues. 'De database bestaat uit alle teksten van het Parlement, maar ook stukken van het Europees Parlement, het Grondwettelijk Hof, het Europees Hof van Justitie en de Beneluxorganen maken er deel van uit. Met een handige zoekmotor (*dtSearch*) kan de vertaler in de documentendatabase nagaan of de zin waarmee hij bezig is, ooit al eens vertaald werd. De zoekmotor dient dus om contextuele opzoekingen te doen. Omdat de meeste teksten uit die databank meertalig zijn, heb je er meteen de vertaling bij. Bovendien worden alle vertalingen die onze dienst maakt, via het programma *Workbench* opgeslagen in een centraal vertaalgeheugen. Aangezien dat programma door alle vertalers gebruikt wordt, laat dit toe om het bestaande vertaalde materiaal zoveel mogelijk te recyclen. De vertaler kan echter altijd kiezen of hij de bestaande vertalingen al dan niet overneemt.' Want oppassen is altijd de boodschap. Vertaalfouten moeten absoluut vermeden worden. In het ergste geval kunnen die tot politieke problemen leiden. Vooral bij regeringsonderhandelingen waarbij diverse versies van allerlei voorstellen circuleren, kan het vertaalwerk zeer delicaat zijn.

Politieke actualiteit

Het werk van de vertaaldienst wordt grotendeels bepaald door de politieke actualiteit. Maar soms op verrassende wijze. Tijdens de lange regeringscrisis van 2010-2011 bijvoorbeeld kwamen er bijna geen wetsontwerpen omdat de regering enkel lopende zaken kon

afhandelen. Daardoor kwamen er aanzienlijk meer wetsvoorstellen van de senatoren zelf op de plank en dat leidde tot meer vertaalwerk, wat weinigen weten. En soms maken amendementen deel uit van verdragingsmanoeuvres en daarvan ondervinden de vertalers de gevolgen. Ooit bevatte een amendement alle teksten van een uitgebreide Nederlandse website. 'Het zijn vooral oppositiepartijen die veel amendementen opstellen, maar de persoonlijkheid van de politicus speelt ook een rol', merkt onze gesprekspartner op. Er wordt dus zowel van het Nederlands naar het Frans vertaald als omgekeerd. Aan de versie die naar de drukker is vertrokken, worden dikwijls nog correcties aangebracht. De senatoren mogen immers nagaan of hun uitspraken correct zijn weergegeven en verbeteringen aanbrengen. Dan komt het erop aan die nauwgezet in de andere taal over te nemen, zodat twee volledig parallele teksten naast elkaar gelegd worden. 'En zelfs dan zijn er nog allerlei gevoeligheden', glimlacht Hugues. 'Zo schrijf je 'un francophone' met een kleine letter, maar 'un Flamand' met een hoofdletter. Ik heb nog meegemaakt dat we 'un Francophone' moesten schrijven, tegen de regels van de Franse grammatica in. Dat was blijkbaar de enige manier om de gelijkheid tussen Franstaligen en Vlamingen te bewerkstelligen.' Volgens Hugues is het Nederlands concreter dan het Frans, dat meer met abstracte begrippen werkt. Zo heeft het Nederlands het over *kleuters en peuters*, terwijl het Frans over een meer algemene term als *la petite enfance* beschikt. Ook in de juridische taal is dat verschil voelbaar: *modalité* vertaal je niet met het nietszeggende *modaliteit*, je zoekt beter een concrete vertaling die past in de context, zoals *nadere regel* bijvoorbeeld.'

Aan een tekst uit Vlaanderen kunnen we zo beginnen.

Slordiger taalgebruik

Overigens worden de auteurs wat slordiger in hun taalgebruik, vooral in geschreven teksten. De juiste toepassing van de vroegere iconen van de Franse spraakkunst, de *passé simple*, de subjonctief of het *accord du participe passé*, wordt steeds problematischer, om maar te zwijgen over *dt*-fouten en allerlei barbarismen in Vlaamse teksten. 'Taal wordt steeds meer een middel en geen doel op zich', stelt onze gesprekspartner vast. 'Er wordt minder streng op toegezien in de opleiding, overal kijkt men uit naar een snel resultaat en de taalzorg is enkel iets waarmee men zich achteraf wel eens zal bezighouden. Maar het blijkt dat men steeds minder bereid is om die bijkomende inspanning te leveren.'

Vertaalbureaus en overheidsinstanties spelen op die trend in en

werven ook lager geschoolde vertalers met minder kwalificaties aan voor het werk dat snel, maar niet zo nauwkeurig, afgeleverd moet worden. Die mensen worden ook minder goed betaald. Het komt nog vaker voor dat vertalers aan het werk zijn die niet in hun moedertaal vertalen, wat natuurlijk een weerslag heeft op de kwaliteit. Door de federalisering moeten de decreten in de taal van het andere landsgedeelte vertaald worden en dan zijn er meestal geen ‘native speakers’ aan het werk. Dit kan tot rampzalige resultaten leiden. Zo kon je in het VLAREM (Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning) lezen dat *schepmonsters*, die je dus verkrijgt door water te scheppen uit een waterloop, vertaald was door *échantillons à la pelle*, wat niets betekent.

Toch vindt Hugues Timmermans dat er geen excuses meer zijn om slecht te vertalen als je rekening houdt met de vele hulpmiddelen die er nu ter beschikking zijn. De vertaalwetenschap is er enorm op vooruit gegaan. Overal ter wereld worden tal van teksten afgeleverd die ‘pico bello’ zijn. ‘Maar men mag nooit vergeten dat vertalen teamwerk is’, waarschuwt het hoofd van de Taaldienst. ‘Een ervaren vertaler (revisor) moet de tekst nalezen en constructief terugkoppelen naar de vertaler. Het respect voor de collega die het oorspronkelijke werk geleverd heeft, is daarbij belangrijk. Alleen in een opbouwende sfeer wordt resultaat geboekt.’

Commerciële troef

Hugues beseft wel dat met vertaalwerk hoge kosten gepaard gaan. In de Europese Unie bijvoorbeeld gaat het om grote bedragen. Het komt erop aan om een middenweg te vinden tussen de regel dat iedere taal recht heeft op een gelijkwaardige behandeling en de investeringen die daarvoor nodig zijn. Hoe zorg je er bijvoorbeeld voor dat de kleine groep Duitstalige landgenoten voldoende aan haar trekken komt, zonder dat dit tot zotte kosten leidt?

In een multiculturele wereld zal het vertaalwerk niet afnemen. Dat ondervond de vader van Hugues al, die ook vertaler was. Zijn moeder was een Waalse, die in Vlaanderen dikwijls naar de mis ging. Het veel gehoorde *bid voor ons* begreep ze als *bête féroce*. De zoon begon in zijn prille jeugd dan maar te vertalen en vond zo zijn roeping. En blijkbaar gaat de microbe over op de volgende generaties, want de dochter van Hugues blijkt ook zeer taalvaardig te zijn. De dvd’s waar je via de ondertiteling de Engelse tekst ook te lezen krijgt, blijken zeer efficiënt te zijn om die taal te leren. ‘Inzake de kennis van het Nederlands voelt ze zich zo zelfzeker dat ze het niet nodig vond om nog verder te studeren op de avond voor het examen’, vertelt Hugues. ‘Toen ik tegen haar daarover een vaderlijke opmerking maakte, zei ze me dat ze een Amerikaanse film zou bekijken met Nederlandse ondertitels. De volgende dag kwam ze met een brede glimlach van het exa-

men terug. Dankzij de film had ze op een van de vragen kunnen antwoorden waar ze anders dat antwoord schuldig had moeten blijven.’ Jaren geleden deed Hugues als student een vakantiejob bij de VVV in een Waals vakantieoord. Doordat hij de bezoekers vlot in het Nederlands en Frans kon aanspreken, ging de verkoop van folders de hoogte in. Talenkennis en taalbeheersing zijn en blijven waardevolle troeven, ook op het commerciële vlak.

Taal wordt steeds meer een middel en geen doel op zich.

***Le Docte*: een oefening in subtiliteit**

Wil je snel de correcte Nederlandse, Engelse en Duitse vertaling van begrippen als ‘erreur sur la qualité’, ‘erreur sur la personne’, ‘erreur sur la chose’ of ‘erreur de fait’, dan kun je terecht bij *Le Docte*, het viertalig juridisch woordenboek van Intersentia. Mijnheer Le Docte was destijds de initiatiefnemer van dit boek. Een tiental jaar geleden werd door de Antwerpse uitgeverij Intersentia een team samengesteld om aan een volledig vernieuwde versie te werken. In 2011 verscheen het nieuwe woordenboek op de markt. De brontaal is nu het Nederlands. Het woordenboek richt zich in de eerste plaats tot de Nederlandstalige gebruikers in België en Nederland. Maar er is meer. Dankzij de Franse en Duitse indexen is het woordenboek ook handig voor Frans- en Duitstaligen die op zoek zijn naar de Nederlandse vertaling van een juridische term. Vaak wordt er een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de specifieke termen uit het Nederlandse en het Belgische recht. Ook in de lemma’s in andere talen wordt zo nodig aangeduid voor welk land de term van toepassing is. Prettig is dat de Latijnse rechtsaardigheid in de tekst worden geïntegreerd.

De Engelse termen die uit een rechtssysteem stammen dat grondig verschilt met dat op het Europese vasteland, leveren de meeste problemen op. Het is bijna ondoenbaar om tot een volledig sluitende vertaling te komen.

Samen met de drie andere auteurs, Hans-Werner am Zehnhoff, Yvonne Salmon en Erika Schmatz, heeft Hugues Timmermans voor een zeer bruikbaar werkinstrument gezorgd waar veel bezorgde handen, zowel die van vertalers als van juristen, naar zullen grijpen.

De invloed van lexicale taaladviezen op Belgisch-Nederlandse krantentaal

ELS HENDRICKX

In de taalkunde staan descriptieve taalkunde en normatieve taalkunde meestal lijnrecht tegenover elkaar. Normatieve taalkunde zou niet wetenschappelijk zijn en daarom geen volwaardige discipline zijn: correctheidsoordelen over taal zijn immers subjectief en het taalgebruik valt niet te sturen. Maar klopt dat laatste wel? Kunnen taalnormen de taalrealiteit beïnvloeden? Met andere woorden: slagen taaladviseurs erin om bepaalde taalvormen uit het taalgebruik te weren en andere te promoten? Op die vraag heb ik een antwoord geformuleerd in mijn proefschrift. Daarbij vormde het een prioriteit om dit onderwerp uit het domein van de normatieve taalkunde vanuit een empirische invalshoek te behandelen: daarom werden de onderzoeksvragen op basis van een uitgebreid corpus reëel taalgebruik beantwoord. De belangrijkste onderzoeksvraag luidt: in welke mate hebben taaladviezen over woordgebruik een effect op het Belgisch-Nederlandse standaardtaalgebruik? Daarbij vragen we ons specifiek af of er factoren zijn die het eventuele effect van taaladviezen op de taalrealiteit beïnvloeden, en zo ja, welke factoren dat precies zijn. Mijn studie beperkt zich tot de invloed van lexicale taaladviezen op het taalgebruik in Belgisch-Nederlandse kranten van 1958 tot 2008.

Methodologie

Een eerste stap bestond uit een kwalitatief onderzoek. De vakliteratuur over het effect van taaladvisering schuift zeer veel factoren die taaladvisering mogelijk beïnvloeden naar voren, maar daarvan zijn er erg weinig empirisch onderzocht. Uit de lange lijst met factoren die mogelijk een rol spelen, selecteerden we er achtien waarvan we de invloed werkelijk zijn nagegaan.

Het onderzoek richt zich daarbij op 118 substantivische concepten. Voor elk concept raadpleegden we de taaladviezen voor alle woorden die het begrip kunnen benoemen. Die verzameling varianten noemen we het *onomasiologische profiel* voor een concept. Voor het begrip FIETS, bijvoorbeeld, bestaat dat uit de varianten *fiets*, *rijwiel* en *velo*. Nog enkele andere voorbeelden: het onomasiologische profiel voor het concept VRACHTWAGEN bestaat uit *vrachtwagen*, *vrachtauto*, *camion* en *autocamion*; dat voor VERDIEPING uit *verdieping*, *etage* en *verdiep*.

Concreet zochten we dan op of die woorden standaardtaalig zijn of niet. Dat deden we in een groep van 41 naslagwerken, bestaande uit prescriptieve gidsen, taal tijdschriften en de *Grote Van Dale* uit de periode van 1959 tot 2006. Omdat de naslagwerken elkaar weleens tegenspreken, werd een kunstmatige 'constructienorm' opgesteld per onderzoeksperiode (1958-1978, 1979-1998, 1999-2008). Voor bijvoorbeeld VRACHTWAGEN keurden de naslagwerken op elk moment de woorden *vrachtwagen* en *vrachtauto* goed en *camion* en *autocamion* af.

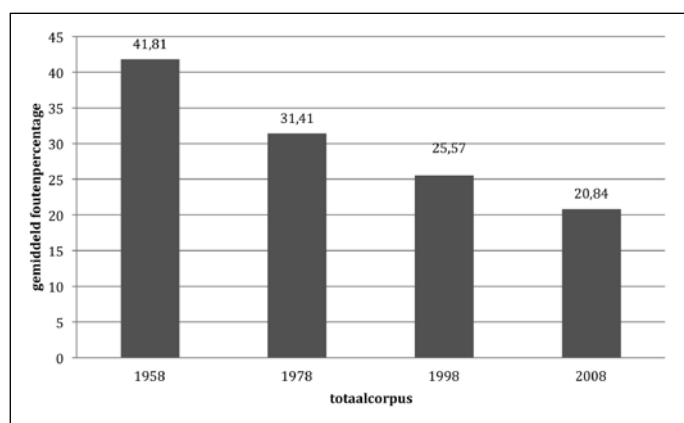
In een tweede, kwantitatief deel gingen we de gebruiksfrequentie van alle varianten in een standaardtaalcontext na. Dat deden we in een digitaal corpus, dat taalmateriaal van twee Vlaamse kranten uit vier jaartallen bevatte: *De Standaard* en *Gazet van Antwerpen*, telkens uit 1958, 1978, 1998 en 2008. Door de taaladviezen over woorden te combineren met het aantal voorkomens van die woorden, verkregen we een foutenpercentage voor elk concept in elke periode. Dat foutenpercentage geeft de mate weer waarin het concept niet-standaardtaalig benoemd wordt. Ter verduidelijking: in *De Standaard* uit 1958 wordt het begrip VERDIEPING 73 keer gelexicaliseerd door het woord *verdieping*, geen enkele keer door *etage* en 3 keer door het niet-standaardtalige woord *verdiep*. In een percentage uitgedrukt: de standaardtalige variant komt in 96 % van de gevallen voor,

de niet-standaardtalige variant in 4 % van de gevallen. Het foutenpercentage voor het concept is dus 4 %. Met dat cijfer kunnen we ook diachroon interessante ontwikkelingen ontdekken: zo blijkt dat Vlaamse kranten het begrip FIETS in 1958 nog in 36 % van de gevallen door de afgekeurde woorden *rijwiel* en *velo* uitdrukken, maar in 2008 geen enkele keer meer.

Ten slotte deden we een beroep op verschillende analysewijzen uit de beschrijvende statistiek: gemiddeldes, correlaties en relatieve frequenties. Zo kwamen verbanden tussen de foutenpercentages en de factoren die ze eventueel beïnvloed hebben, aan het licht. Die empirische basis is de grootste meerwaarde van deze studie, aangezien de al bestaande studies rond taaladvisering zelden buiten de grenzen van het kwalitatieve domein treden.

Taaladviezen zijn succesvol

In het algemeen zijn de resultaten duidelijk: taaladvisering heeft een positief effect op het standaardtaalgebruik. Hieronder toont de visuele voorstelling van het gemiddelde foutenpercentage in elk meetpunt aan dat dat zowel diachroon als – in iets mindere mate – synchroon geldt.

Figuur 1: gemiddeld foutenpercentage in totaalcorpus

Vanuit een diachroon perspectief zijn de gunstige gevolgen van taaladviezen op het taalgebruik onmiskenbaar. Het aantal niet-standaardtalige woorden blijft door de jaren heen duidelijk dalen. Tussen 1958 en 2008 benadert de Belgisch-Nederlandse krantentaal de standaardtaal dus steeds beter. Bovendien halveert het gemiddelde foutenpercentage per concept zelfs in een halve eeuw tijd, wat het effect van taaladvisering duidelijk aantoont.

Synchroon gezien moeten we het succes van taaladviezen echter nuanceren. We zien dan dat de gemiddelde foutenpercentages in elk meetpunt vrij hoog blijven: ze variëren van afgerond 42 % in 1958 tot 21 % in 2008. Dat betekent dat ook in recente kranten-

taal een begrip gemiddeld nog in een op de vijf gevallen door een niet-standaardtalig woord wordt uitgedrukt: dat is toch opvallend vaak, aangezien het om woorden gaat die al vijftig jaar lang worden afgeraden. Toch kunnen we diezelfde gegevens ook als positieve resultaten van taaladvisering interpreteren: gemiddeld wordt een begrip immers in de meerderheid van de gevallen door middel van een standaardtalig woord benoemd.

Conceptfrequentie geeft de doorslag

Erg belangrijk is dat deze studie enkele factoren releveert die het effect van taaladviezen duidelijk beïnvloeden. Het succes van taaladviezen is dus niet louter willekeurig of volkomen onvoorspelbaar, zoals sommige taalkundigen menen. We vinden wel degelijk regelmatig in de mate waarin bepaalde types adviezen worden toegepast en omstandigheden die de normtoepassing bevorderen of afremmen.

De meest invloedrijke factor wat het succes van taaladviezen betreft, blijkt de frequentie te zijn waarmee begrippen in het taalgebruik voorkomen. Gedurende de hele periode van vijftig jaar tijd correleert een hoge conceptfrequentie sterk met een laag foutenpercentage. Een frequent in de krant voorkomend concept wordt vaker standaardtalig uitgedrukt dan een zeldzaam concept. De taalgebruiker komt de woorden voor frequente begrippen immers regelmatig tegen in het taalgebruik. In standaardtaalcontexten – zoals de krant, het journaal en gesprekken in de professionele sfeer – komt hij zo snel in aanraking met de standaardtalige varianten. Hij kan vervolgens die woorden overnemen wanneer hij zelf taal produceert in een standaardtaalcontext. Zo leiden variant- en conceptfrequentie tot variantbekendheid, op die manier tot bekendheid van het taaladvies en uiteindelijk in vele gevallen tot advies-toepassing.

Een interessante opmerking daarbij is dat blijkbaar louter het voorkomen van standaardtalige woorden tot correct taalgebruik leidt, en niet het raadplegen van normatieve adviezen over die woorden in taalnaalagwerken. Wanneer in standaardtaalcontexten vaak genoeg het gewenste woord circuleert, pikken taalgebruikers dat woord op en verspreidt het zich over de taalgemeenschap. De boodschap voor de leden van de spraakmakende gemeente lijkt dan ook te zijn: verzorg het standaardtaalaanbod voor de Vlaamse taalgebruiker. Hier is een belangrijke taak weggelegd voor de taalgebruikers uit de media en leerkrachten omdat zij een duidelijke voorbeeldfunctie vervullen. Het ligt voor de hand dat zij in geval van twijfel of bij nood aan een houvast een beroep kunnen doen op de beschikbare naslagwerken: op die manier zijn die werken nog steeds zeer nuttig.

Invloedrijke factoren

Daarnaast hebben vier andere factoren een grote, maar minder doorslaggevende invloed op de mate van adviestoepassing. Ten eerste blijkt dat de mate van standaardtaalbeheersing in krantentaal samenhangt met de tijdsperiode: het taalklimaat verandert met de jaren, en zo ook de toepassing van taaladviezen. Het aantal afgekeurde varianten daalt het sterkst tussen 1958 en 1978. Dat is precies de periode waarin de samenleving veel belang aan het Standaardnederlands hecht: er verschijnt een lange reeks gidsen met taaladviezen en zelfs de media propageren correct taalgebruik volop met ludieke taalrubrieken. De periode van 1978 tot 1998 is in beperktere mate ook gunstig voor de invloed van taalnormen. Tussen 1998 en 2008 verdwijnen echter iets minder niet-standaardtalige varianten uit het taalgebruik, al blijft de daling zeker zichtbaar. Wellicht neemt in onze hedendaagse maatschappij de tolerantie voor het Belgisch-Nederlands toe.

Ten tweede blijkt voor de meetpunten 1998 en 2008 dat een eenduidig advies succesvoller is: taaladviezen over eenzelfde woord die inhoudelijk overeenstemmen, worden vaker toegepast dan taaladviezen over een variant waarover de naslagwerken tegenstrijdig oordelen. Naslagwerken die elkaar tegenspreken, blijken nefast voor de adviestoepassing. Dat komt wellicht doordat ze tot frustratie bij de taalgebruiker leiden: die krijgt al gauw het idee dat de taaladviseurs het zelf niet eens weten.

Ten derde stellen we voor de meetpunten 1998 en 2008 vast dat taaladviezen die door de jaren heen stabiel blijven, vaker worden toegepast dan taaladviezen die mettertijd inhoudelijk gewijzigd worden. Woorden die jarenlang worden afgekeurd, komen nog maar zelden in de kranten voor. Hoewel taalnorm en taalrealiteit natuurlijk op elkaar afgestemd moeten blijven, waarschuwen mijn onderzoeksresultaten toch voor al te snelle updates van taaladviezen. De taalgebruikers krijgen dan het gevoel dat de taaladviseurs met de wind draaien en haken af.

Een laatste invloedrijke factor is registerschiktheid: de geschiktheid van woorden voor het neutrale standaardtaalregister. Sommige woorden zijn daar volgens de naslagwerken niet bruikbaar voor, omdat ze bijvoorbeeld informeel, schrijftalig of volkstalig zijn. Taalgebruikers blijken vlotter woorden te vermijden die niet-standaardtalig zijn omdat ze niet tot een neutraal register behoren, dan woorden die om andere redenen normatief afgekeurd worden. Die vaststelling geldt vanaf het taalgebruik uit de jaren 1970 tot het recente taalgebruik: in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, is de Vlaming dus wel gevoelig voor register- en stijlverschillen.

Irrelevante factoren

Het onderzoek toonde verder van vijf factoren een beperkte invloed op de toepassing van taaladviezen aan: deze factoren bleken slechts af en toe, in een bepaald jaartal of in bepaalde omstandighe-

den, relevant. Het gaat om de inheemse of uitheemse herkomst van woorden, de graad waarin leenwoorden zich aan het Nederlands hebben aangepast, de al dan niet stigmatiserende wijze waarop adviezen worden geformuleerd, de eventuele dialectherkomst van varianten en de rol van descriptieve woordenboeken.

Tot slot vonden we acht factoren die geen enkele rol in het succes van taaladviezen spelen. Dat geldt onder meer voor de frequentie van een bepaald advies in de naslagwerken, voor de expliciete of implicietere formulering van normen – het verschil tussen een *zeg-niet-x-maar-zeg-wel-y*-advies en een label in de *Grote Van Dale* – en voor ‘advieskracht’ (d.i. de cumulatie van normfrequentie, normuniformiteit en normexplicietheid). Ook of het om onomasiologische of semasiologische taaladviezen gaat, dat wil zeggen om de afkeuring van een woordvorm dan wel een woordbetekenis, maakt geen verschil. Verder meten we geen invloed van mediapropaganda voor een woord: dat is het voorkomen van een woord in de taalrubrieken op televisie, op de radio en in de krant tijdens de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw. Bij leenwoorden zijn noch de perceptie van de leentaal als al dan niet maatschappelijk bedreigend noch of het om een directe of indirecte ontlening gaat, relevant. Wat de onderzochte krant betreft, tot slot, hanteren *Gazet van Antwerpen* en *De Standaard* het Standaardnederlands in zeer vergelijkbare mate.

We kunnen besluiten dat taaladvisering de afgelopen vijftig jaar veel bereikt heeft. Taaladviezen zijn duidelijk succesvol geweest: het taalgebruik in de krant benadert de standaardtaal steeds beter. Ook in de eenentwintigste eeuw zullen prescriptieve naslagwerken nog zinvol zijn: hoewel het bovenal belangrijk is om het standaardtaalaanbod voor de taalgebruiker te verzorgen, kunnen taaladviseurs op basis van dit onderzoek voortaan rekening houden met de vijf factoren die het effect van taaladviezen gunstig beïnvloeden.

Literatuur

Hendrickx, Els (2013). *Het effect van lexicale taaladvisering op het Belgisch-Nederlandse taalgebruik. Een diachroon corpusonderzoek naar factoren van invloed*. Katholieke Universiteit Leuven: onuitgegeven proefschrift.

Els Hendrickx is doctor in de Nederlandse taalkunde en werkt als leerkracht Nederlands en Engels in het secundair onderwijs.

e-mail: elshendrickx16@hotmail.com

Taalkronkels

De eenzaamheid van Facebook

ALBERT OOSTERHOF

Met sociaalnetwerksites kan het snel afgelopen zijn. Toen het netwerk Hyves in 2004 begon, was niemand lid van een internetsite. Hyves groeide in Nederland in sneltreinvaart uit tot dé hangplek op internet. Politici zaten op Hyves en verkiezingen werden er uitgevochten en beslecht. Na 2010 liep het aantal hyvers in rap tempo terug. Anno 2013 lees je op andere internetmedia dat het platform op sterven na dood is en er alleen nog enkele 'shagrokende huisvrouwen' op krabbelen.

Wat rest is een vermelding in Van Dale van het werkwoord *hyven*, toegevoegd in 2007, het jaar waarin de hype inderdaad op zijn hoogtepunt was. Wie nu op Hyves kijkt, ziet hoe de wereld ergens rond 2010 stil is blijven staan. Hyves dolf het onderspit tegen het internationale Facebook, waar de Vlamingen overigens al actief op waren. In 2009 werd het werkwoord *facebooken* toegevoegd aan Van Dale, wat de genadeslag toebrecht aan concurrerende netwerken, zoals trouwens ook aan het in België gevestigde Netlog.

Het taalgebruik op Facebook is een onderwerp op zich. Nederlandstaligen ontmoeten elkaar, maar niet altijd in het Nederlands. Sommigen schrijven elkaar in het Engels, ook als er geen native speakers van het Engels bij zijn. Er schijnt ook tussentaal gebezigd te worden. Er zijn ook mensen die door Facebook juist met de neus op de eigen eenzaamheid gedrukt worden. Ze durven nooit een status te plaatsen, omdat ze altijd bang zijn dat het niet grappig is of niet voldoet aan de verwachtingen van de Facebookgemeenschap. Zij worden nooit uitgenodigd en eindigen met een klein groepje vrienden. Ze zouden net zo goed niet op een sociaalnetwerksite kunnen zitten. Als ze het netwerk zouden verlaten, zou niemand ze missen.

Sommige mensen schrijven op Facebook in een mij onbekende taal. Bij vrienden van vrienden lees ik dingen als:

....moest je under mien krane stoan ge zoe een bekke rapper moeten pedatte of gewente wi!!!!

*Loool En late ne ke miene moat Gio me gerust é (...)
ff erges iet te drinke, ma wij wandelen sewes (...)
binnen*

*ik stoan zuuste schip (...) mo ost ollemolle loadienge is
zoek wal uke oender de kroane stoan*

jaloerse trienne

Kziej ook graag whi !!

ie zit ip zien vrou

g et oe keure get

Moe stod djé?

Os je over et bring mo mee not werk

tot de mete...en nie eerder afdraaien wi!!!

zeg is de tied va de fraisen vorbei dé? lol

Het lijkt soms een soort amalgaam van verschillende vreemde talen, waar ik de grammatica en woordenschat niet van beheers. Mensen die zich alleen goed kunnen redden in het Nederlands worden buitengesloten en kunnen niet mee met dit taalgebruik en met het elan en zelfbewustzijn waar het mee gepaard lijkt te gaan. Hun rest niets anders dan zich te beklagen over het feit dat ze in de schoolbankjes niet beter hebben opgelet bij het vreemdetalenonderwijs.

Facebooktaal is tegenwoordig een onderwerp geworden van taalkundig onderzoek, maar ik zou niet graag in de schoenen staan van de collega's. In elk geval dreigt een groeiende groep taalgebruikers op Facebook verloren te gaan voor de Nederlandstalige gemeenschap.

Engels met stoverijsaus

BERT CAPPELLE

Wij, Nederlandstaligen, leven in de zelfgenoegzame overtuiging het Engels machtig te zijn als geen ander. Maar veel van wat wij van over het Kanaal of de Atlantische Oceaan overnemen, serveren we met eroverheen een dikke Vlaamse stoverijsaus, of soms een hollandaisesaus. Of we het nu willen of niet.

Vrij onlangs berichtten de media over wetenschappelijk onderzoek van Eline Zenner (KU Leuven), dat in kaart bracht hoe vaak deelnemers van tv-programma's als Expeditie Robinson zich bedienen van Engelse 'catchphrases' en kreten als Oh my God!, Go for it! of Ready to rumble! Datzelfde onderzoek richtte zich onder meer ook op 14.000 jobadvertenties, die bulken van de Engelse functiebenamingen, als ze al niet helemaal in het Engels opgesteld zijn, ook al kwamen ze allemaal uit het Vlaamse magazine Vacature en het Nederlandse Intermediair. Dat onderzoek verscheen natuurlijk zelf ook allereerst in het Engels. En ook de colleges aan onze universiteiten worden, ten behoeve van buitenlandse studenten of vanwege de algehele uitstraling, alsmat vaker in het Engels gedoceerd.

Ik wil hier geen uitspraak doen over de vraag hoe wenselijk dit alles is. Aan alarmbelgetrek doe ik dus even niet. Het lijkt me overigens niet zo te zijn dat een lekker bekkende Engelse uitroep een bedreiging voor het Nederlands hoeft te betekenen, wat ook de mening van Zenner is. Je kunt een leuk leenwoord of frisse Engelse frase links en rechts ook als een verrijking zien. (Engelstalige colleges daarentegen liggen gevoeliger: hier lijdt het Nederlands functieverlies en dat is een kwalijkere evolutie, maar ik had me dus voorgenomen geen waardeoordeel te vellen.) De vraag die ik hier wil stellen, is niet in hoeverre het Engels een bedreiging vormt voor het Nederlands, maar juist omgekeerd, in hoeverre ons Nederlands die overgenomen stukjes Engels ongedeerd laat.

Vreemde soort

Een bedreiging voor het Engels zelf, zoals gesproken in Engelstalige regio's, kan het Nederlands natuurlijk niet vormen. Maar het Engels dat wij binnenhalen in onze taal, wordt soms wel lelijk verminkt. Tenenkrullend is de manier waarop zelfs nieuwslezers, naar ik vermoed nochtans met een diploma van een opleiding met een stevige component Engelse taalbeheersing op zak, de correcte uitspraak van mensenrechtenorganisatie *Human Rights Watch* met voeten treden. Dat klinkt vaak als *joemen* in plaats van *hjoemen*. Zo ook de voor-naam *Hugh*, die vaak klinkt als het voornaamwoord *you* (ook al doen Engelstaligen dat soms ook zelf). De familienaam *Hughes* moet ook uitgesproken worden met een duidelijk hoorbare *h* voor de *j*, iets waar een spreker van het Nederlands blijkbaar moeite mee heeft. Op een blog deed een opmerkelijke luisteraar terecht zijn beklag over hoe de reclamespreuk van een merk van consumentenelektronica in de mond van de warme reclamestem verwordt tot *Designed for umans*. Het zegt veel over onze kennis van het Engels dat er kennelijk niemand in de binnenlandse reclameafdeling van die multinational, of desnoods de CEO van de binnenlandse tak zelf, iets op tegen had dat die reclame zo de ether werd ingestuurd. Misschien werd dit motto met opzet verkeerd ingesproken, omdat de minder ontwikkelde consument een product dat voor een vreemde soort als *hjoemens* werd ontwikkeld, mogelijk niet vertrouwt. Dit vermoeden wordt bevestigd door reclames voor een merk als *Dove*, dat klinkt als *dov* in plaats van *duv*, net zoals misschien het merendeel van de Vlamingen ook het woord *love* als *lov* (of *lof*) uitsprekt, niet als *luv*. De slogan voor het product *Dove voedende douchecrème* (overigens uitgesproken als *douchecrèmuh*) luidt 'Ontdek de schoonheid van nutrium moisture', waarbij dat laatste woord bijna meer klinkt als *mesjogge* dan wat anders. En we kunnen misschien wat lachen om onze grootouders die spraken van *suulichtzeep* (zeep van het merk *Sunlight*), maar wie

spreekt er zelf het waspoedermerk *Dash* correct uit als *desj* en niet als *dasj*? Het is net zo met die harde neerwaartse mep in tennis, die we liever een *smasj* noemen dan een *smesj* (de Engelse uitspraak van *smash*). Menig amateurfotograaf gebruikt al dan niet zijn *flasj* (*flash*). En zo hoor ik ook redelijk wat Vlamingen spreken over hun geliefkoosde muziekgenre, *djas* (*jazz*).

Richard de Stront

Wie van ons spreekt *Monty Python* uit zoals het hoort? Minder dan één procent, zou ik denken. De *th* in het midden van *Python* hoort niet als een *t* te klinken, maar als de welbekende klank die we ook vinden in *three*, gevormd met de tong tussen de tanden. Een vroegere collega klaagde erover dat *Richard the Third* in de mond van haar studenten in haar oren stevast klonk als *Richard de Stront* (*Richard the Turd*). Dat is nog een compliment voor die studenten, die er dan in slaagden de slot *-d* stemhebbend te houden. Ik weet nog dat ik zelf per abuis eens schreef over een *life*-concert, in plaats van een *live*-concert. Mijn enige excuus is dat ik in ons taalgebied meestal geen verschil hoor tussen *life* en *live*.

Wat het enigszins correct uitspreken van Engelse woorden betreft, komen we van ver, maar hebben we een hele weg afgelegd. Een macadamweg bijvoorbeeld, die helemaal niet klinkt alsof een Schot er de uitvinder van is, maar eerder de klank weergeeft van een voertuig dat over de dikke voegen in teer rijdt van een oude betonbaan: *badam-badam ... badam-badam*. Maar er wordt tegenwoordig minder sterk vervormd en verbasterd dan vroeger, heb ik de indruk. Bij recente ontleningen van als naamwoord of naamwoorddeel afgeleide 'phrasal verbs' leggen Nederlandstaligen het woordaccent waar het hoort, op het werkwoord en niet op het partikel. Ik hoor *pláy-offs* en *wáke-up call* goed uitgesproken. Maar al langer ingeburgerde ontleningen van dit type worden meestal ten onrechte als het werkwoord en niet als een ervan afgeleid naamwoord uitgesproken: een *burn-óut* hebben, een *come-báck* maken, de *lay-óut* van een pagina aanpassen, een *push-úp-beha* dragen, vijftig *sit-úps* doen of een *sit-in* houden.

Cowboys

Het Engels uit onze kindertijd is niet te onderscheiden van moedertaal. Niemand in Vlaanderen spreekt *scouts* uit op z'n Engels. Het zinnetje 'Ze leren niets stouts bij de Scouts' rijmt inwendig, ook als je West-Vlaming bent, want dan rijmt *stoets* weer op *Scoets*,

wellicht naar de Franse uitspraak van *les boy-scouts*. Ik weet niet hoe het zit in andere provincies, maar in delen van West-Vlaanderen klinkt het bekendste Disney-figuurtje ook als *Mickey Moes*. En wie sprak als kind *Donald Duck* niet uit als *Donald Duuk*, rijmend trouwens op *Lukie Luuk* (*Lucky Luke*). *Cowboy* klonk als *kobboi*, wat tevens een Vlaams scheldwoord is voor iemand die het niet te nauw neemt met de verkeersregels of andere regels van moreel verantwoord gedrag. Voor de meesten onder ons is *cowboy* een ongeleed woord, niet de samenstelling van *cow* (koe) en *boy* (jongen). Vandaar dat ik mijn buur laatst hoorde klagen over sommige 'cowboys en cowboynnen' in de medische sector.

Engelse woordenschat heeft zich in heel wat domeinen genesteld, maar haast overal heeft het Nederlands er iets heel eigens van gemaakt. Sport is slechts één domein. Ik had het al over de *smasj* (*smash*) in tennis. We spreken ook meestal van een *tennisrakket*, alsof we ermee naar de maan kunnen vliegen, zelden van een *racket*. In de voetbalminnende volksmond klinkt het van *korner* hier en *pinantie* daar. Een ander domein is de keuken. Bekend is de uitspraak van *corned beef* na de oorlog: *knetbief*. En *worcester sauce* klinkt, zeker door en voor West-Vlamingen, bijna als *waarzegstersaus*. Het huis dan: wij spreken vlotjes van onze *living* en onze *dressing*, waar een Engelstalige daar toch telkens *room* zou aan toevoegen.

En uiteraard is er de hele wereld van technologie. Ook hier laat de Nederlandse fonologie haar invloed gelden. Anders dan Fransen nemen we weliswaar Engelse termen uit de informatica veelal zorgeloos over. We spreken bijvoorbeeld van een *computer* en niet van een *rekenaar* of iets dergelijks. En we denken dat we *computer* ook werkelijk op z'n Engels uitspreken, dus niet als *kompuuter*. Maar luister nu eens goed naar jezelf: zeg je *kmpjoetuh* of, zoals iedereen van bij ons, *kompjoeter*? I rest my case.

Literatuur

Zenner, Eline. (2013), *Determinants in sociolexicology: the case of English loans*. Doctoraal proefschrift KU Leuven.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Universit  Lille Nord de France

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Spellingspektakel

ELS HENDRICKX

De Nederlandse spelling blijft een heikel onderwerp. Zijn de regels ondoenbaar moeilijk? Moeten we als moedertaalsprekers het Nederlands perfect beheersen? In welke mate zegt spellingvaardigheid iets over intelligentie of zin voor detail? Moeten we bepaalde spellingsprincipes uit het hoofd kennen of volstaat het om vlot de geschikte naslagwerken te kunnen raadplegen? Ook leerkrachten Nederlands in het secundair onderwijs botsen op deze kwesties.

Spellingonderwijs

Het VVKSO-leerplan Nederlands voor de tweede graad aso (2012/001) is alvast duidelijk. Wat de lessen taalbeschouwing betreft, moeten de leerlingen bewust kunnen reflecteren op enkele aspecten van het taalsysteem. Daartoe behoren ook vormcorrectheid, spellingconventies en hulpmiddelen bij de spelling van woorden en interpunctie. In lessen schrijfvaardigheid moeten de leerlingen niet alleen bereid zijn om de taal en spelling in hun schrijftaken te verzorgen, maar daartoe ook in staat zijn. Het doel is dat spellingsregels correct worden toegepast, maar een enkele fout bij laagfrequente woorden mag nog voorkomen.

Van leerlingen uit het derde jaar algemeen secundair onderwijs mogen we dus verwachten dat ze een aantal basisspellingsregels kennen en toepassen. Als leerkracht Nederlands koos ik ervoor om de lessenreeks rond spelling te beginnen met een herhaling van de werkwoordspelling. Tot vervelens toe, zou men denken, maar toch blijven sommige tieners hier moeite mee hebben, zeker wanneer de Engelse werkwoorden erbij gehaald worden: *de juf savede haar tekst, maar de computer is gecrasht en het bestand gedeletet, dus is de toets gecancelled ...*

Verder kwamen in mijn lessen de regels voor de verbuiging van zelfstandige naamwoorden aan bod: hoe vorm ik een verkleinwoord, een meervoud en een bezitsvorm? Anders gezegd: schrijven we *Elien's boek*, een *pasgeboren Emma'tje* en *twee party's* inderdaad allemaal met een apostrof? Wat is het verschil tussen *Ans vriendje* en *Ans' vriendje*? Ook de vorming van bepaalde meervouden bleek aan opfrissing toe. Dat bleek het geval bij de woorden die op *-ie* eindigen, want hoe zat het ook alweer met die klemtoon? Schrijf je *parodiën* of *parodieën*, *melodiën* of *melodieën*? En de meervouden van woorden op *-ik* of *-is* zijn ook niet evident. *Havik(k)en*, *commissaris(s)en*, *lemet(t)en*, *dommerik(k)en*: wie kent de regel nog?

Natuurlijk kon ook de tussen-*n* niet ontbreken: *beregoed* en *beresterk* versus *berenjacht* en *berenhof*, *spinnewiel* versus *spinnenweb*, *blindedarm* versus *blindenstok*. Het blijft reuzemoeilijk! Tot slot kregen de leerlingen nog een lijstje met 'moeilijke gevallen': woorden die nu eenmaal niet zo eenvoudig te spellen zijn, maar waar geen regeltjes voor te vinden zijn. Was het ook alweer *carrousel* of *caroussel*, *kolossaal* of *kollossaal*, *millennium* of *millenium* of nog wat anders? Geheugensteuntjes helpen de creatiefste geesten, maar meestal is de boodschap: gewoon studeren!

Toets

En zoals dat nu eenmaal gaat, volgde na alle spellingslessen natuurlijk een toets. Niet min voor de leerlingen, maar de resultaten waren ook niet desastreus. Voor de gemiddelde wiskunde- of biologiecollega was de zoekde-fouttoets echter best een flinke uitdaging. Maar voor u, beste taalliefhebber, is dit toch een kolpje naar uw hand? Voelt u de prestatiedruk al stijgen? Hieronder volgen opgave en tekst.

Markeer in de onderstaande tekst de fout gespelde woorden en verbeter ze. Opgelet: als je een correct woord verbetert, verlies je één punt.

Terrasjesweer

Als het zonnetje schijnt, lonken de terrasjes. Heerlijk om op een zonovergoten terras onder een wolkenloze hemel te genieten van een verfrissend glas, al dan niet met een versnapering erbij. In goed gezelschap of in je eentje met een boek ... een terrasje heeft altijd wat te bieden! Hier zes tips om een deugddoende ervaring te creëren.

1 In een notedop

Eindelijk mooi weer, dus weg met de cappucino en het chocolàtje, welkom aan de cocktails en apenootjes! Hoewel onderzoek heeft aangetoond dat het kommetje pindanootjes bij je drankje vaak vol bacteriën zit, hoef je er toch niet van af te blijven. Pindanootjes zitten namelijk boordevol onverzadigde vetzuren die een positieve invloed op je cholesterolniveau hebben.

2 Honger en dorst!

Als je de tijd hebt, kan je op een terrasje natuurlijk net zo goed lekker eten. Bezoek een pittoresque bistro'tje met zuiderterras en raadpleeg de vele A4-tjes van de mooi ge-layoute menukaart: je zult er geen spijt van krijgen! Geniet daarbij van een lekker drankje, maar denk eraan dat limonades, frisdranken en fruitsap niet gemaakt zijn om je dorst te lessen; daarvoor is alleen water een goede keuze. Drink je liever een wijntje of pintje? Dat kan natuurlijk, maar ge-niet met mate! Je wilt immers niet apezat op de stoep belanden ...

3 Kies een rustige plek

Als je wilt genieten van een hapje en een drankje, kies je het best een rustig plekje uit. Zelfs van het meest idyllische terrasje is de charme snel weggeëbt wanneer je naast krijsende dreumessen zit. Ook groepen tieners, die druk gsm'en en uitschreeuwen dat ze eindelijk hun oren gepierced hebben, vergallen de pret. Zelfs familieünies kunnen aardig op de zenuwen werken, wanneer oma's gekeuvel saai is of tante's gesprek behoorlijk zeurderig is ...

4 Budgettaire kwesties

Houd je financieën ook op een terrasje goed in de gaten! Als je niet op een euro'tje kijkt, wil dat faillissement wel eens sneller dichtbij komen dan je zou denken ...

5 Train je sociale conditie

Heerlijk om op een terrasje te kletsen met anderen. Ben je in je eentje naar een café'tje afgezakt? Beschouw het als een uitdaging om iemand aan te spreken. Het zijn misschien wel cliché's, maar 'wat een mooi weer vandaag' en 'ik ken je van ergens' werken nog altijd!

6 Vergeet het terrasjeshoppen niet

Is terrasjes doen iets voor luiwammesen? Zeg dat maar niet tegen terrashoppers! Fervente terraswandelaars leggen kilometers af tussen het ene leuke terrasje en het andere. Zegt wandelen je niets? Het kan ook met de fiets, en als je genoeg gemountainbiket hebt, heb je ook aan je conditie gewerkt als je de tussenafstand geskated hebt!

Oplossing

Voor wie toch zijn twijfels heeft: de bovenstaande tekst bevat 20 fouten, dus stond de toets op 20 punten. Per vergeten, foutieve of onterechte correctie verliest u een punt.

Hier volgt een overzicht van de correcte spellingsvormen: *wolke-loze, notendop, cappuccino, chocolaatje, apenootje, bacteriën, pittoresk, bistrootje, A4'tjes, gelay-oute, idyllische, weggeëbt, dreumesen, gepiercet, tantes, financiën, eurootje, cafeetje, clichés en geskated*. Eens kijken of u onderscheiding behaalt ... Jammer van de zelfevaluatie, want ik ben benieuwd naar uw resultaat!

Els Hendrickx is doctor in de Nederlandse taalkunde en werkt als leerkracht Nederlands en Engels in het secundair onderwijs.

e-mail: elshendrickx16@hotmail.com

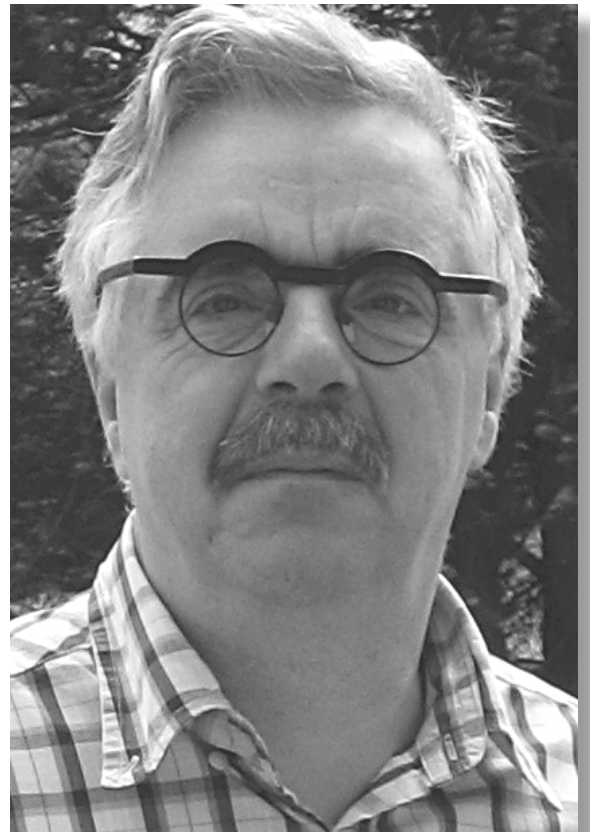
Interview

Jacques Van Keymeulen: 'Dialect is de moeder van de standaardtaal'

BRUNO COMER

'De standaardtaal is een kamerplant; de dialecten vormen het Amazonewoud'. Met die treffende vergelijking illustreert professor Jacques Van Keymeulen van de Universiteit Gent het belang van de studie van dialecten voor de taalkunde. De studie van de dialecten laat toe taalphenomenen te onderzoeken die spontaan ontstaan zijn, zonder dat de norm die eigen is aan de standaardtaal, tussenbeide kwam.

Een voorbeeld van een spontane ontwikkeling die niet in de standaardtaal voorkomt, is de vervoeging van voegwoorden. In het West-Vlaamse dialect wordt gezegd: 'ik weet dat ze zal komen', maar ook 'ik weet dan ze zullen komen'. Naarmate het over een enkelvoud of meervoud gaat, wijzigt ook het voegwoord. Ook het herhalen van het persoonlijk voornaamwoord 'ik hebb'kik gezegd dat ...' is typisch voor het dialect. Zoiets komt in de standaardtaal niet voor. En in het Limburgs kan het woord bal met twee verschillende tonen uitgesproken worden: met de ene toon is bal het werkinstrument van Kompany en Lukaku, met de andere toon is het een dansfeest ...

hand gehouden heeft. Het dialect is dus de moeder van de standaardtaal.'

Jacques Van Keymeulen stelt dat de oorsprong van het Algemeen Nederlands gemakkelijk uit het dialect kan worden verklaard. Het bestaat namelijk uit drie lagen. De oudste laag is het Vlaams. Een overblijfsel daarvan vinden we in het ezelsbruggetje waarmee West-Vlamingen kunnen weten of je een woord met een 'korte' ei of een 'lange' ij schrijft. Zeg het woord in het dialect en naargelang de klank weet je of er een lange ij of een korte ei moet komen. Bijvoorbeeld: *wijn* en *rijst* worden 'win' en 'rist' en krijgen een lange ij. *Klein* wordt 'kljene' en krijgt een korte ei.

Boven die Vlaamse grondlaag kwam het Renaissance-brabants en daarboven het Hollands, maar het ontstaan van de standaardtaal heeft niet belet dat dialecten ble-

Een lappendeken

Het dialect is niet tegengesteld aan een standaardtaal, maar ligt aan de oorsprong ervan', benadrukt prof. Van Keymeulen. 'Een standaardtaal is niet meer dan een dialect van een overheersende klasse in een overheersende streek dat gecodificeerd werd en waaraan de overheid via het onderwijs en de ambtenarij verder de

ven groeien en bloeien. De overheid greep immers niet in. Toen Keizer Karel in de Pragmatieke Sanctie van 1549 de ondeelbaarheid van alle gewesten van de Bourgondische Kreits afkondigde, werden in dat gewest vier talen gesproken: het Nederlands, Frans, Duits en Fries. ‘Er werd niets ondernomen om daar eenvormigheid in te brengen’, stelt de Gentse dialectoloog vast. ‘In de loop van de daaropvolgende eeuwen hebben de Nederlanden relatief weinig migratie gekend, zeker als je het vergelijkt met bijvoorbeeld Polen na de oorlog. Mensen verplaatsen zich nauwelijks meer dan 10 km en dat was ook het geval met hun taal. Op die manier kon zich een lappendeken van dialecten vormen.’

Patroon doorbroken

‘In het laatste kwart van de negentiende eeuw begon de voortschrijdende technologie dat patroon te doorbreken. De fiets zorgde voor een grote mobiliteit. In plaats van een lief te zoeken in het nabijgelegen dorp, konden de jonge Vlamingen op jacht naar verder gelegen kermissen. Sommigen vonden een lief dat twintig kilometer van huis woonde en de vrouw volgde toen nog de man. Ze bleef haar dialect praten en voedde de kinderen op. Hun moedertaal vermengde zich met het plaatselijk dialect en zo ontstond een minder particularistische taal. De mobiliteit en scholingsgraad die steeds maar toenamen en de opkomst van radio en televisie scheurden de lappendeken aan flarden. Maar nu nog verschijnen bij televisie-interviews soms ondertitels omdat de Vlamingen uit de diverse regio’s elkaar moeilijk begrijpen.’

Frankrijk heeft daarentegen een heel andere evolutie gekend. Het land heeft eeuwenlang een centralistische politiek gevoerd en het motto ‘La République une et indivisible’ is de pijler van de Franse grondwet. ‘Om de waarden van de Franse Revolutie door te geven (vrijheid, gelijkheid en broederschap) was een eenvormige taal nodig en daar hechtte de overheid een groot belang aan’, legt onze gesprekspartner uit. ‘Het gevolg was dat het Frans een groot prestige verwierf en dat het als een zwak punt ervaren wordt voor een politicus als hij geen correcte uitspraak heeft.’

Bij ons is dat veel minder het geval. ‘Maar op dat vlak zijn we niet alleen’, merkt de Gentse professor op. ‘In andere federale staten, zoals Duitsland en de Verenigde Staten, zijn er heel wat politici wier tongval meteen opvalt zonder dat zij daarvan nadeel ondervinden in hun loopbaan. Duitsland was tot 1870 zeer verbrokkeld en de taal heeft daar een veel geringere rol gespeeld in

het eenheidsstreven. Nu heerst er een grote tolerantie op het vlak van de spreektaal tussen de 100 miljoen Duitssprekenden. In de schrijftaal zijn de verschillen tussen de Duitse Länder, Oostenrijk en Zwitserland veel geringer.’

Dialectenerfgoed

Dialecten zijn dus een belangrijke bron voor de taalgeschiedenis. Ze verwijzen naar een verdwenen wereld en vormen een erfgoed dat gekoesterd moet worden. Professor Van Keymeulen is de initiatiefnemer van een petitie (zie kader) die de overheid ertoe aanspoort om een instituut op te richten dat zich op de optekening en de studie van het dialect toelegt, zoals dat in Nederland bestaat. Er staan al 10.284 namen onder de petitie. De ondertekenaars zijn van zeer verschillende pluimage: van taalkundigen, over politie-inspecteurs tot arbeiders. Voor wie belangstelling heeft: surf naar www.dialecterfgoed.be.

‘In mijn jonge jaren verbeterde mijn moeder mij als ik een fout maakte tegen het dialect uit Wichelen, mijn geboortedorp’, glimlacht onze gesprekspartner. ‘Die tijd ligt nu ver achter ons. Het dialect dreigt veeleer in de verdrukking te raken. We moeten vermijden dat alleen amateurs zich nog bezig houden met dialectologie. Hoe verdienstelijk die ook zijn, een wetenschappelijke aanpak is en blijft nodig. Zo niet steekt de ene taalmythe na de andere de kop op. Zo geloven veel mensen dat de Eskimo’s een groot aantal benamingen hebben voor het begrip ‘sneeuw’. In werkelijkheid hebben ze er maar twee. En het is ook niet zo dat het Gents veel lange klanken heeft omdat de wevers tegen het geratel van de getouwen in moesten schreeuwen. Dergelijke verklaringen leiden een taai leven omdat ze aantrekkelijk zijn. Si non è vero ...’

Die foute verklaringen, die als het ware aan de toeg ontstaan, wijzen erop dat er bij de bevolking een natuurlijke belangstelling bestaat voor taalfenomenen. ‘En dat moet de overheid ertoe aanzetten om te investeren in de studie ervan’, voegt Van Keymeulen daar glimlachend aan toe.

Naamkunde

Een domein waar we met een echt schrijnende toestand te maken hebben, is de naamkunde. Professor emeritus Magda Devos is zowat de laatste wetenschapster die aan de universiteit intens bezig is geweest met de studie van familienamen, plaats- of straatnamen. ‘Gelukkig hebben we een aantal verworvenheden, zoals het monumentale woordenboek van de familienamen van Frans De Brabandere, maar het vak zelf wordt aan geen enkele universiteit meer onderwezen’, stelt de geïnterviewde vast. ‘Enkel professor Devos geeft er nog een viertal uren les over, binnen het kader van een andere cursus. Deze evolutie is het gevolg van het financieringssysteem rond de universiteiten, dat de laatste tijd sterk bekritiseerd wordt. De kwantitatieve criteria zorgen ervoor dat jonge filologen er veel meer belang bij hebben onderwerpen te kiezen waarrond veel theorievorming kan gebeuren. Een dergelijk resultaat wordt door de toonaangevende tijdschriften meer geapprecieerd dan het louter descriptieve van de naamkunde. Op die manier wordt er weinig gepubliceerd, zijn er weinig middelen en gaat het wetenschappelijke teloor.’

Amateurs in de naamkunde baseren zich voor de verklaringen dikwijls op de huidige taal in plaats van op die van eeuwen geleden. Maar *zwijn* in bijvoorbeeld *Zwijnaarde* betekent niet ‘varken’, maar ‘sloot’. En *Schellebelle* heeft niets te maken met de bel van een veerpont over de Schelde die begon te schellen, zoals ik het ooit hoorde van een plaatselijke cafébaas. *Belle* komt van het Latijnse *balliolum*, waarvan de vroegere vorm *baculiolum* ‘palissade’, ‘omheining met stokken’ betekent. Daaruit is het hedendaagse woord *balie* ontstaan. *Schelle* (van Schelde, denk aan Schelle in de provincie Antwerpen) kwam er om het onderscheid te maken met Denderbelle.

Het Nederlands wordt een wereldtaal in Gent.

Fenomenen van de toekomst

Betekent dit alles dat de dialectologie de studie van een stofferig verleden is? ‘Nee’, is het krachtige antwoord. ‘Taalvariatie zal er altijd bestaan en de dialectologie levert de instrumenten om die nieuwe fenomenen te onderzoeken. Denk maar aan het taalgebruik van immigranten. De gesprekken die ik soms op de tram hoor tussen jongeren van Turkse, Russische, Poolse ... afkomst,

leveren stof voor een heel doctoraat over taalcontact. De etnolinguïstiek kan niet zonder de dialectologie. Het Nederlands wordt een wereldtaal in Gent, want het blijkt de enige lingua franca te zijn waarmee immigranten zich onder elkaar kunnen uitdrukken. In de Afrikaanse raad van Gent bijvoorbeeld, een orgaan dat de immigranten zelf hebben opgericht, bleek het Nederlands de enige taal te zijn waarmee de Engelstalige zwarten met de Franstalige konden praten. En naar het schijnt duikt de ‘gebrouwde’ Gentse r nu op in het Turks van de Rabotwijk.

Dialectologie is dus nuttig om fenomenen te onderzoeken die naar de toekomst verwijzen. ‘Taal heeft te maken met identiteit en mensen uiten die graag via hun taal’, luidt het besluit. ‘Dat verklaart waarom taaldiscussies zo gevoelig zijn. Kijk maar naar onze communautaire problemen en het soms bitsige debat rond het Verkavelingsvlaams.’

Dialecterfgoed verdient steun van de overheid!

De traditionele dialecten in Vlaanderen zijn snel aan het verdwijnen: ze worden door steeds minder mensen in steeds minder situaties gesproken. De dialecten zijn het resultaat van een eeuwenlange mondelinge taaltraditie: gedurende anderhalf millennium zijn ze van generatie op generatie overgeleverd. Daarom vormen ze een belangrijk onderdeel van ons cultureel patrimonium. Bovendien kan de taalgeschiedenis van Vlaanderen alleen via de studie van de traditionele dialecten beschreven worden. Het is dus dringend nodig de dialecten vast te leggen en de bestaande verzamelingen dialectgegevens te bewaren en te ontsluiten.

Een dergelijke belangrijke opdracht wordt het best door een organisatie of instelling uitgevoerd die financieel gesteund wordt door de Vlaamse overheid, en die ook voor vragen over dialect en oraal erfgoed ondersteuning kan bieden aan het publiek, aan scholen en aan organisaties binnen de erfgoedsector die daar behoefte aan hebben.

Als u vindt dat dat een goed idee is, teken dan de onderstaande petitie, die aan de Vlaamse overheid overhandigd zal worden. (zie ook www.dialecterfgoed.be)

De 'const van retoriken' in digitale communicatie

JORDI CASTELEYN

Kwaliteitskranten hebben al talrijke pagina's gespendeerd aan het invoeren van iPads in de klaslokalen van het secundair onderwijs. Voor de ene is dit toestel noodzakelijk om het onderwijs naar de 21ste eeuw te brengen, terwijl dit voor de andere net het begin van alle onheil betekent. In die discussie is het vooral fascinerend om te zien hoe alle aandacht naar die nieuwe technologie gaat, en hoe weinig woorden besteed worden aan wat je met dit toestel allemaal kunt doen. Je leest lange bijdragen over het gewicht, de snelheid, de kostprijs en de comptabiliteit van de iPad, maar de verwijzingen naar een eventueel andere soort van samenwerken en communiceren door die iPad krijgen minder bladruimte. Dit is een steeds terugkerend gegeven. Als je zulke krantenartikelen mag geloven, dan is hedendaagse communicatie vooral een verhaal van digitale technologie, en verdwijnt de boodschap die deze technologie verpakt naar de achtergrond. Een bepaald stuk software is bijvoorbeeld al een roepnaam voor presentaties geworden: 'een powerpoint'.

Wat is dan nog de plaats van taal in deze communicatie via bits en bytes? We beschikken over een eeuwenlange traditie van retoriek (cf. *De const van retoriken* van Matthijs de Castelein uit 1548) waarin technieken beschreven staan die de menselijke communicatie succesvoller moeten maken. Moeten deze richtlijnen dan plaats ruimen voor de principes van usability testing?

Waarom zouden we vandaag nog aandacht aan taal besteden terwijl hedendaagse communicatie blijkbaar vooral (of misschien zelfs alleen) technologie is?

Toch hoeven nieuwe media niet noodzakelijk het einde van taal en retoriek te betekenen. Het zou kunnen zijn dat deze technologieën ongekeerde *affordances* voor ons creëren. Een affordance is een eigenschap van een voorwerp waardoor een mens een handeling kan uitvoeren, bijvoorbeeld: een steel aan een theepot zorgt ervoor dat je die kan vastnemen, zelfs als die pot heet is. Toch moeten eigenschappen van voorwerpen eerst nog als affordance geïnterpreteerd worden, want affordances openbaren zich niet spontaan. Kortom, het kan dat die iPad net nieuwe mogelijkheden voor bijvoorbeeld taal en retoriek schept, maar dat we die niet onmiddellijk observeren en dat we ze dus eerst moeten interpreteren.

Prezi vs. PowerPoint

In het kader van mijn doctoraatsonderzoek bestudeerde ik de affordances van nieuwe media voor presentaties in een educatieve context. Ik onderzocht onder andere de impact van de nieuwe presentatietechnologie Prezi tegenover het alom bekende computerprogramma PowerPoint. Hierbij is het belangrijk op te merken dat ik geen studie maakte van de verschillen in de software, maar wel dat ik de achterliggende designprincipes analyseerde. PowerPoint gebruikt namelijk een klassieke, lineaire manier van visualiseren, terwijl Prezi via een oneindig canvas het gebruik van boomstructuren stimuleert die veel gelijkenissen met *graphic organizers* vertonen. Dit zijn combinaties van woorden met niet-tekstuele elementen, zoals pijlen, lijnen en cirkels. De bekendste

voorbeelden hiervan zijn mindmaps, concept maps en knowledge maps. Onderwijskundig onderzoek toont aan dat dit een goede manier is om informatie te verwerken, maar niemand heeft dit al onderzocht in de context van een presentatie.

Om de impact van die graphic organizers te bestuderen hebben we twee experimenten georganiseerd. Eerst kregen twee groepen van elk ongeveer 75 universiteitsstudenten een video te zien waarin de docent een onderdeel van de cursus behandelde. De studenten konden alleen de visuele ondersteuning bekijken, want de spreker was niet te zien, maar het geluidsbestand was bij elke groep hetzelfde. De ene groep kreeg een klassieke powerpointpresentatie voorgeschoteld. De andere groep bekeek een presentatie die graphic organizers ten volle benutte. Dat was het enige verschil tussen de twee groepen; het lettertype, de kleur, en zelfs de woorden bleven dezelfde. We onderzochten dus de impact van het design van de informatie. Uit de kennistesten bleek dat elke groep evenveel informatie uit de presentatie gehaald had. Ook vonden beide groepen het even moeilijk (of gemakkelijk) om de presentatie te volgen, maar de Prezi-groep apprecieerde de presentatie meer dan de powerpointgroep. We hebben ook een gelijkaardig onderzoek bij leerlingen uit het secundair onderwijs uitgevoerd. Daar gebruikte de leraar aardrijkskunde een powerpoint- en Prezi-presentatie. Dit leverde hetzelfde resultaat als bij de universiteitsstudenten, maar daar werd de Prezi-presentatie minder zinvol bevonden. Waarschijnlijk komt dit omdat deze leerlingen het niet gewoon zijn om een powerpointpresentatie bij te wonen. Natuurlijk zou het kunnen dat er nog gestandaardiseerde graphic organizers moeten ontstaan die communicatie vooruit helpen of dat er langetermijneffecten van bestaan. Daarnaast is presenteren een enorm complexe vaardigheid, die spreken, schrijven, visuele communicatie met eigenschappen van geavanceerde software combineert. Het kan dus zijn dat de technologie slechts een miniem deel van een groter geheel aan verschillende factoren is, en dat we daardoor geen impact konden detecteren.

Media naturalness theory

Betekent dit onderzoeksresultaat dat we technologie probleemloos uit onze presentaties mogen verwijderen? Blijkbaar is er toch geen verschil tussen de verschillende designprincipes? Maar dit zou een stap te ver in de redenering zijn. Onderzoek heeft al meerdere ke-

ren aangetoond dat visualisering via computers een positieve impact op informatieverwerving bij presentaties heeft, en er bestaat een set aan wetenschappelijk gefundeerde richtlijnen om een goede visuele ondersteuning te ontwerpen. Technologie is dus onmisbaar, en een correcte toepassing ervan is noodzakelijk. Wat deze studie dus vooral aantoonde, is dat een correcte toepassing van technologie de basis voor effectieve en efficiënte communicatie vormt, maar dat andere factoren waarschijnlijk een grotere impact hebben.

Misschien mogen we de invloed van nieuwe media niet overschatten. Volgens de media naturalness theory, die de Darwiniaanse ideeën van evolutie in een theorie van communicatie integreert, is de basis van menselijke communicatie mondelinge communicatie onder vier ogen. Ons biologisch communicatie-apparaat (d.i. zintuiglijke en motorische organen gelinkt met communicatie, en de hersenfuncties geassocieerd met deze organen) is voornamelijk gericht op die communicatie onder vier ogen. Vanuit een evolutionair perspectief is symbolische communicatie slechts vrij laat in de geschiedenis van de mens opgedoken, en biologisch gezien heeft het menselijke lichaam zich nog niet kunnen aanpassen aan deze nieuwe situatie. Bepaalde communicatiemiddelen zijn ver van communicatie onder vier ogen verwijderd, en zijn dus minder 'natuurlijk' dan andere. Het is deze natuurlijkheid van een medium die bepaalt hoe succesvol menselijke communicatie via dit medium kan zijn. Vijf factoren bepalen het 'menselijke karakter' van een communicatietechnologie: 'collocatie' (je deelt dezelfde context zodat je elkaar kunt zien en horen), synchroniciteit (je kunt direct communicatie met elkaar delen), de mogelijkheid om gelaatsuitdrukkingen te delen, de mogelijkheid om dit ook met lichaamstaal te doen, en tot slot de mogelijkheid om gesproken taal te delen. Hoe beter een technologie deze vijf eigenschappen omarmt, hoe 'menselijker' deze technologie is.

De media naturalness theory voorspelt ook dat de graad van 'menselijk karakter' bepaalt hoe succesvol die technologie kan zijn. De communicatie via een 'onmenselijke' technologie zou namelijk cognitief moeilijker, onduidelijker, en onaangener zijn dan via communicatie onder vier ogen. Zo moeten er inderdaad vaak verschillende e-mails verstuurd worden om een afspraak te regelen, terwijl een mondeling gesprek bijna nooit tot zulke onduidelikheden leidt. Hetzelfde fenomeen bemerken we trouwens bij sms-verkeer. Oorzaak hiervan is dus het gebrek aan mondeling contact. Zo kunnen we ook verklaren waarom die graphic organizers geen impact creëerden in vergelijking met slideware. Beide presentatie-

technologieën zijn volgens de bekende richtlijnen van visuele ondersteuning ontworpen (waardoor ze even kwaliteitsvol zijn), maar beide zijn even ver verwijderd van communicatie onder vier ogen (waardoor ze even succesvol voor de communicatie zijn). Ook andere onderzoeksresultaten uit mijn doctoraatsstudie kunnen volgens dit theoretische kader verklaard worden.

De plaats van de mens in communicatie-onderzoek

Als we de media naturalness theory bestuderen, moeten we besluiten dat hedendaags communicatie-onderzoek de mens en zijn specifieke eigenschappen misschien iets te vaak over het hoofd gezien heeft ten voordele van de technologie. Nochtans liggen hier veel pistes voor onderzoek. Een element van die menselijke communicatie bijvoorbeeld is narratieven. Wat we uiteindelijk aan een publiek tijdens een presentatie tonen, is namelijk een lineaire opvolging van beelden. Als we een deck aan dia's ontwerpen of zelfs als we een spinnenweb van graphic organizers creëren, blijft dit het eindproduct. Deze lineariteit leidt ons naar narratieven, die het fundament van menselijke communicatie vormen. Verhalen zouden wel eens de eenvoudigste en meest natuurlijke manier kunnen zijn om onze ervaringen en informatie te organiseren en zo de wereld te begrijpen. Dia's en graphic organizers zouden dan slechts een van de vele mogelijke expressievormen van die narratieven zijn. Communicatie-onderzoek heeft echter lang een strikt logisch-wenschappelijke benadering van de structuur van presentaties gehanteerd, en focuste op vaste tekststructuren. Doordat narratieven op die manier genegeerd werden, bestaat er maar weinig experimenteel onderzoek dat het belang van verhalen in professionele communicatie analyseert.

Besluit

We vermoeden dus wel dat de mens en zijn specifieke eigenschappen een interessante piste voor communicatie-onderzoek zijn, maar voorlopig kunnen we geen staalharde bewijzen hiervoor op tafel leggen. Daartegenover confronteren de onderzoeksresultaten naar technologie in communicatie ons met beperkingen. In mijn doctoraatsstudie vond ik bijvoorbeeld geen verschillen tussen lineair visualiseren en een visuele ondersteuning via graphic organizers.

De duidelijke richtlijnen voor een correct gebruik van technologie vormen dus de basis voor hedendaags communiceren (er bestaan bijvoorbeeld designprincipes voor presentaties), maar er zullen nog andere factoren zijn die een grotere impact hebben. De ultieme redding die we van technologie zoals iPads verwachten, is dus waarschijnlijk ijdele hoop, en verder onderzoek zal eerder de interactie tussen technologie en de mens moeten bestuderen. In het geval van presentaties belanden we zo bij de wisselwerking tussen nieuwe media en vertelstructuren, lichaamstaal, enzovoort. Uiteindelijk betekent dit een herwaardering van alles wat de mens specifiek maakt: taal, het stileren van dat taalgebruik (retoriek), maar ook de biologische kenmerken van de mens. Deze herwaardering zou wel eens de grootste 'affordance' van digitale communicatie kunnen zijn.

Jordi Casteleyn is praktijkassistent communicatievaardigheden bij de vakgroep Onderwijskunde van de UGent en doceert bedrijfscommunicatie bij de opleiding Bedrijfsmanagement van de Arteveldehogeschool Gent.

e-mail: jordi.casteleyn@ugent.be / jordi.casteleyn@arteveldehs.be

Vermijd de naamwoordstijl! Een houdbaar schrijfadvisie?

MARGREET ONRUST

*Wie wel eens een schrijfadvisieboek heeft open-
geslagen, zal gezien hebben dat (Nederlandse)
schrijfadvisieboek veel stijlmiddelen met de nodige
argwaan bekijken. Opmerkelijk vaak raden ze
namelijk aan om het gebruik van zulke midde-
len te vermijden: vermijd de lijdende vorm, ver-
mijd de tangconstructie, vermijd de lange aanloop, vermijd de dub-
bele ontkenning, vermijd de naamwoordstijl. Met deze benadering
concentreren de adviseurs zich vooral op wat niet mag, in plaats van
op wat zou kunnen. De meesten zijn bovendien buitengewoon stellig
in hun aanpak, met weinig oog voor nuances. Waarschijnlijk is dat
om de adviezen voor hun doelgroep zo hanteerbaar mogelijk te hou-
den. Maar zijn aspirant-schrijvers wel geholpen met deze vrij com-
promisloze, negatieve insteek? Die vraag heb ik onderzocht aan de
hand van het advies 'vermijd de naamwoordstijl'. Dit advies maant
aspirant-schrijvers aan om toch vooral alle vormen van naamwoor-
delijk formuleren te schrappen en om te zetten in werkwoordelijk
geformuleerde alternatieven.*

Allereerst heb ik bekeken of het advies in zijn huidige vorm hanteerbaar zal zijn: krijgen de aspirant-schrijvers een duidelijk beeld van het fenomeen naamwoordstijl, zodat ze weten hoe ze het kunnen herkennen en verwijderen uit hun proza? Vervolgens heb ik onderzocht of het advies ook adequaat is, en aspirant-schrijvers helpt om in een gegeven genre het niveau van professionele collega's te benaderen. Om de hanteerbaarheid te beoordelen, heb ik allereerst geanalyseerd hoe het advies 'vermijd de naamwoordstijl' er precies uitziet. Daarvoor heb ik 50 adviesboeken geselecteerd, uit de periode 1962-2003. U moet daarbij denken aan algemene ad-

viesboeken als de *Schrijfwijzer* van Jan Renkema, *Leren Communiceren* van Michael Steehouder, Carel Jansen en anderen, en *Knelpunten bij het reviseren van teksten* van Paul Gillaerts en Priscilla Heynderickx. Maar ook heb ik boeken bekeken die adviseren over specifieke genres, zoals *Hoe schrijf ik een succesroman?*, of adviesboeken voor specifieke doelgroepen, zoals *Schrijfgids voor de ambtenaar* en *Professionele bedrijfscommunicatie*. In 44 van deze boeken kwam het naamwoordstijladvies voor.

Wat is naamwoordstijl precies?

Saillant is dat de adviesboeken bij elkaar genomen geen eensgezindheid hebben over wat een schrijver nu eigenlijk zou moeten vermijden. Naamwoordstijl blijkt een koepelbegrip te zijn dat op zes verschillende manieren gedefinieerd wordt, en geïllustreerd wordt met veel verschillende verschijnselen (zie kader).

zes soorten naamwoordstijl

1. Nominalisaties, ofwel zelfstandige naamwoorden die zijn afgeleid van een werkwoord: *een verbetering, het toespreken, het toezicht, de variatie*. Er zijn geen duidelijke regels voor de nieuwheid van de afleiding.
2. Verzwaarde zelfstandig naamwoordgroepen, waarbij tussen het lidwoord en het zelfstandig naamwoord andere woordgroepen worden geplaatst: *hun in bijna alle kwesties aanwezige overeenstemming*.
3. De nominalisatie als zin, die een vertaling lijkt van een zin met een subject en object of bepaling: *het door hem berekenen van de gevraagde waarden of de kroning van Karel de Grote door de paus*.
4. Nominalisaties in een naamwoord-werkwoord-naamwoordpatroon, waarin de naam

woordstijl ontstaat doordat twee zelfstandige naamwoorden (meestal nominalisaties) met een koppelwerkwoord (of ander 'bleek' werkwoord) verbonden zijn: *Onze doelstelling is behoud en herstel van steden, het wijzigen van de instellingen leidt tot het wijzigen van de interface.*

5. Zelfstandige naamwoorden (meestal nominalisaties) in andere problematisch genoemde constructies, zoals:
 - a) lijdende vorm: *de keuze van het systeem wordt verricht door de directie;*
 - b) voorzetselketens: *hernieuwde examinering tot verbetering van het profiel van het eerste diploma;*
 - c) verbo-nominale constructies: *tot uiting brengen; vertraging optreden* (vaste combinaties van werkwoord en naamwoord);
 - d) vaste uitdrukkingen op basis van nominalisaties: *naar aanleiding van.*
6. Andere afleidingen, bijvoorbeeld van een bijvoeglijk naamwoord (*betrouwbaarheid*), of het gebruik van deelwoorden (*concurrerend maken*).

Die zes verschillende opvattingen over de identiteit van naamwoordstijl zijn ook nog eens volstrekt willekeurig verspreid door alle adviesboeken heen. Wat naamwoordstijl is, hangt dus af van het adviesboek dat je raadpleegt. Bovendien blijkt het beeld van naamwoordstijl vaak onsamenhangend te zijn. Het ene adviesboek noemt acht verschillende verschijnselen die bij naamwoordstijl horen, terwijl het andere er maar twee noemt; sommige adviesboeken geven bovendien voorbeelden die niet passen bij de manier waarop ze naamwoordstijl definiëren. Ook over de stilistische effecten die naamwoordstijl met zich meebrengt, bestaat verwarring. Adviesboek A noemt heel veel verschillende effecten (zoals abstractheid, ingewikkeldheid, onpersoonlijkheid en saaiheid), adviesboek B noemt er een. Bovendien volgen die effecten niet altijd logisch uit de karakterisering die van naamwoordstijl gegeven is. Bij dit alles is er geen aanwijzing dat de adviseurs de karakterisering van naamwoordstijl aanpassen aan specifieke genres of specifieke doelgroepen.

Waarom vermijden?

Hoewel de adviseurs dus bij elkaar genomen geen samenhangend en eenduidig beeld van naamwoordstijl geven, weten ze wel zeker dat dit stijlmiddel vermeden moet worden. Of het nu gaat om beleidsnota's, softwarehandleidingen of voorlichtingsfolders. Ik heb gezien dat er drie redenen zijn voor deze negatieve insteek. De eerste twee hebben specifiek te maken met naamwoordstijl als fenomeen. In veel literatuur valt te proeven dat naamwoordelijk

formuleren, en dan vooral in de vorm van nominalisaties, gezien wordt als een manier van formuleren die in zekere zin niet 'natuurlijk' is. Men redeneert dat werkwoorden van nature geschikt zijn om acties en handelingen te presenteren, terwijl naamwoorden geschikt zijn om begrippen te beschrijven. Een nominalisatie maakt juist van een handeling ('Jan zingt') een begrip ('*het zingen van Jan* irriteert de burens'). Dat is niet 'normaal', en dus minder gewenst. Bovendien, en dat is de tweede reden, komt naamwoordstijl veel voor in ambtenarenproza. Een typisch voorbeeld:

- (1) De wijzigingen op het gebied van de indelingen in het gebouw met een open werkplekconcept zonder sloten op de deuren in het werkgebied hebben er toe geleid dat de afsluiting van de verdiepingen centraal is geregeld.

Er zijn maar weinig taalgebruikers die waardering hebben voor dit soort proza. Het is goed mogelijk dat die negatieve sentimenten vervolgens blijven kleven aan het fenomeen naamwoordstijl.

De derde reden, waarschijnlijk de belangrijkste, heeft te maken met ontwikkelingen in de schrijfadviescultuur in Nederland. Vooral de groeiende aandacht voor de begrijpelijkheid van teksten heeft wat dat betreft een rol gespeeld. Steeds meer gingen schrijfadviseurs stijlmiddelen uitsluitend beoordelen op de mate waarin ze begrijpelijkheid in de weg zouden kunnen staan. Dat leidde tot een (her)waardering van de stilistische effecten van naamwoordstijl in negatieve richting, en daarmee tot de opvatting dat het verwijderen van naamwoordstijl (en ook van de lijdende vorm, dubbele ontkenningen, tangconstructies en dergelijke) zal leiden tot meer begrijpelijke teksten. Deze benadering geeft overigens weer verdere problemen met de interne samenhang van het naamwoordstijladvies. Niet alle stilistische effecten van naamwoordstijl zijn namelijk goed te begrijpen als bedreigingen voor de begrijpelijkheid. Er is wat dat betreft weinig mis met kopjes als '*redding clubhuis* mogelijk', of zinnen als '*het gebruik van een fopspeen* kan goed uitpakken' of '*extra airmiles bij aankoop van twee pakken zeepoeder*'. De adviesboeken moeten deze ongevaarlijke toepassingen dan een plekje geven als uitzondering op de algemene regel dat de naamwoordstijl de begrijpelijkheid schaadt.

Naamwoordstijladvies adequaat?

Al met al is het aannemelijk dat het naamwoordstijladvies in de huidige vorm moeilijk te hanteren zal zijn voor aspirant-schrijvers. Is het dan wel adequaat, als je kijkt naar feitelijk gebruik van naamwoordstijl in verschillende genres? Om deze vraag te beantwoorden heb ik een corpusonderzoek uitgevoerd naar het gebruik van naamwoordstijl in twee nogal uiteenlopende tekstgenres: wetenschappelijke teksten en voorlichtingsfolders en -brochures. Daarbij heb

ik een analyse gemaakt van het daadwerkelijke gebruik dat ongeofende en professionele schrijvers in die genres van naamwoordstijl maken. Ik heb me daarbij geconcentreerd op mogelijke verschillen tussen de beide groepen schrijvers, en mogelijke verschillen tussen de beide genres.

Tot mijn verrassing bleek er allereerst juist een overeenkomst te zijn in het feitelijke naamwoordstijlgebruik in beide genres: bepaalde soorten naamwoordstijl komen in deze beide genres nauwelijks voor, en dat zijn dan vooral de soorten die volgens de schrijfadvisers de begrijpelijkheid van een tekst het meest bedreigen: de soorten 3, 4 en 5b uit het kader, en clusters als in voorbeeld (1). Dit roept de vraag op of het wel zo nodig is om bij adviezen over naamwoordstijl in deze genres alle soorten van het brede verschijsel te bespreken.

Maar daar staat tegenover dat er ook duidelijke verschillen naar voren komen: voorlichtingsteksten hebben een ander profiel van naamwoordstijlgebruik dan wetenschappelijke teksten. In zijn algemeenheid gesproken zijn lichte vormen van naamwoordstijl, bijvoorbeeld kale nominalisaties als ‘de bijwerking’ of ‘de ontsteking’, sterk bepalend voor het naamwoordstijlprofiel van voorlichtingsteksten, terwijl wetenschappelijke teksten meer verzwaarde nominalisaties laten zien. Bijvoorbeeld: ‘bij de betekenisbeschrijving van de voorzetsels’, of ‘de afname van de invloed van de craniometrie’. Dit verschil heeft te maken met een verschil in functies. In voorlichtingsteksten is het belangrijk om een centraal begrip door de tekst heen te blijven benadrukken: schrijvers willen informeren over alle mogelijke aspecten van ‘botontkalking’ of willen waarschuwen voor de gevaren van ‘het roken’. In wetenschappelijke teksten is het vaak nodig om complexe redeneringen op te zetten. Dan is het heel praktisch om met een nominalisatie compact terug te verwijzen naar een eerdere passage, en een heel betoog samen te vatten met, bijvoorbeeld, ‘een dergelijke stipulatie’. Als er veel moet worden samengevat kan zo’n nominalisatie al snel redelijk omvangrijk worden. Een schrijver kan dan een nieuwe alinea beginnen met ‘door deze landstreekverhuizing van de overleveringstraditie’, en met dat nieuwe begrip op een hele paragraaf verder voortborduren. Zijn er ook verschillen tussen ongeofende en geofende schrijvers in de beide genres? Verrassend weinig. Het is om te beginnen niet zo dat ongeofende schrijvers *meer* naamwoordstijl gebruiken dan geofende schrijvers. Vanuit het perspectief van de schrijfadvisers is dat merkwaardig, want het advies aan aspirant-schrijvers om naamwoordstijl te vermijden, veronderstelt juist dat deze schrijvers uit zichzelf te veel naamwoordstijl zouden gebruiken, in tegenstelling tot de geofende schrijvers, die gepokt en gemazeld zouden moeten zijn in het vermijden van naamwoordstijl. Dat ongeofende schrijvers het naamwoordstijladvies dus eigenlijk niet nodig hebben om net zo goed te worden als de professionele schrijvers, is wel een probleem voor het advies: is het eigenlijk overbodig? Trekken beide groepen schrijvers zich er niets van aan? Verder onderzoek moet dat uitwijzen.

Toch zijn er ook een paar punten waarop ongeofende schrijvers naamwoordstijl anders gebruiken dan ervaren collega’s. Die verschillen liggen vooral op het gebied van de vrij ambachtelijke

tekstopbouwstrategieën die kenmerkend zijn voor beide genres. Het blijkt dat ongeofende schrijvers in wetenschappelijke teksten te weinig gebruik maken van compacte terugverwijzingen als ‘een dergelijke stipulatie’. Hun ervaren collega’s doen dat veel meer en creëren op die manier meer samenhang in hun teksten. In voorlichtingsteksten blijven ongeofende schrijvers juist door de tekst heen te veel termen woordelijk herhalen. Ze blijven bijvoorbeeld in de hele tekst informeren over ‘het gebruik van een condoom’, terwijl geofende schrijvers in de loop van een tekst overschakelen naar kortere omschrijvingen als ‘condoomgebruik’, of naar verwijzingen (‘dit gebruik’, ‘dit’). Deze verschillen zouden erop kunnen wijzen dat ongeofende schrijvers nog niet voldoende vertrouwd zijn met de eisen die specifieke genres met zich meebrengen, en hun naamwoordstijlgebruik nog niet voldoende aan die eisen kunnen aanpassen.

Ook op het detailniveau van formuleringen maken ongeofende schrijvers andere – suboptimale – keuzes dan geofende schrijvers. Ze schrijven bijvoorbeeld zinnen als:

(2) U bent niet de enige die het risico loopt op het krijgen van osteoporose.

waar geofende schrijvers kiezen voor:

(3) U bent niet de enige die het risico loopt osteoporose te krijgen.

De tekstuele werkelijkheid is dus veel weerbarstiger dan de leer in de schrijfadviserboeken. Alles bij elkaar genomen lijkt het erop dat ongeofende en ervaren schrijvers vooral van elkaar verschillen in de mate waarin ze vertrouwd zijn met bepaalde functies van een genre, en er hun naamwoordstijlgebruik op kunnen aanpassen. Bovendien verschillen geofende en ongeofende schrijvers in de mate waarin ze op ambachtelijk, taaltechnisch niveau diverse technieken van nominaliseren kunnen toepassen. Paradoxaal genoeg zouden ongeofende schrijvers met andere woorden meer hebben aan technische formuleeradviezen over de kunst van het nominaliseren dan aan het huidige advies om naamwoordstijl te vermijden.

Margreet Onrust is verbonden aan de Afdeling Taal en Communicatie van de Letterenfaculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij promoveerde op 13 mei 2013 op het proefschrift Vermijd de naamwoordstijl! Een onderzoek naar de houdbaarheid van een schrijfadviser (VU Amsterdam).

e-mail: m.g.onrust@vu.nl

Te boek

Een wandeling met woorden

STEPHANIE WILLEMS

Ludo Permentier houdt van taal. Hij bewondert woorden, verwondert zich over zinnen en – het moet gezegd – ergert zich aan tenenkrukkende taalkronkels. In *Woorden weten alles* laat Permentier de woorden zelf spreken. In 100 hoofdstukjes, aan de hand van 100 woorden, vertelt hij een verhaal over taal én laat hij de woorden iets vertellen over de mens, over het leven.

Ludo Permentier werkte jarenlang als redacteur bij *De Standaard* en *Het Nieuwsblad*, waar hij zijn collega's bij iedere taalmissie op de vingers tikte. Momenteel geeft hij les aan studenten journalistiek aan de Universiteit Gent – alwaar hij de studenten op de vingers mag tikken – en is hij communicator voor de Nederlandse Taalunie. *Woorden weten alles* verscheen naar aanleiding van Permentiers gelijknamige taalrubriek, die iedere maandag in *De Standaard* verschijnt.

Afspelen, conducteur, kindjes, ongeval ... in ieder hoofdstuk laat Permentier zich leiden door een – in de ogen van de lezer – alledaags woord. Elk woord geeft aanleiding tot een beschouwing. Permentier etaleert zijn ergernis (bijvoorbeeld ten aanzien van het veelvuldige en onterechte gebruik van verkleinwoorden), graaft naar de etymologie van woorden, bejubelt de mogelijkheden die taal te bieden heeft, en laat dit alles samenvloeien tot een boek dat ons iets leert over de Nederlandse taal en over de manier waarop wij met taal (kunnen) omgaan. De ondertitel van dit werk is niet voor niets: *Het verhaal van het Nederlands in (100) honderd woorden*.

Er zijn twee dingen die van *Woorden weten alles* een boek maken dat je in je buurt wilt hebben als je een lange treinrit voor de boeg hebt, als je tien minuten te vroeg bent op een afspraak of als je eindelijk die literaire klepper uit hebt en even iets luchtigers wilt lezen. Ten eerste is het een erg persoonlijk boek geworden. Permentier schrijft geen droog naslagwerk, hij laat zich leiden door wat hij hoort, ziet en leest. Door wat hem aanspreekt of juist tegenstaat. Door wat hij grappig vindt of wat hem net geraakt heeft. En hij slaagt erin zijn lezer mee te voeren met zijn verwondering of ergernis, ook al ben je het niet met hem eens – ik vind *beu* bijvoorbeeld net wel een mooi woord, dat perfect uitdrukt wat je er mee wilt zeggen. Sommige hoofdstukken toveren een ont-

roerde glimlach op je gelaat, zo ook in het stuk genaamd *Bewonderaar*, waarin hij vertelt over zijn nichtje Luna Lore, die later graag wereldbewonderaar wil worden. Andere laten je dan weer luidop grinniken.

Ten tweede is het de auteur gelukt het verhaal van het Nederlands te schrijven door te vertrekken van wat er nu gebeurt. *Woorden weten alles* is een erg actueel boek. Permentier laat ieder stuk beginnen met een zin, een zin die hij bijvoorbeeld uit een krant, een tv-debat of een banaal gesprek geplukt heeft. Hierdoor kan Permentier de stoffigheid uit de bladzijden weren. Je bent als lezer – of je nu een taalkundeleek bent of niet – mee met zijn verhaal. Zo begint *Ongeval* met een krom geformuleerde intercomboodschap van de NMBS en vertrekt *Karamellenvers* – hoe kan het ook anders – vanuit een strofe uit het lied *Oud België* van Clouseau. Taal is geen abstract gegeven. Het Nederlands is niet alleen een instrument om te communiceren. Onze taal leeft, schept een wereld en laat ons toe onze eigen wereld te scheppen. Dat moge meer dan duidelijk zijn na het lezen van dit boek.

In zijn inleiding vergelijkt Permentier de taal met een landschap. 'Het strekt zich uit zover het oog kan reiken, en de verscheidenheid tart de verbeelding'. Met *Woorden weten alles* gidst hij ons in 100 verhalen door dit oneindige landschap. Hij leert zijn lezer bij over wat er allemaal in terug te vinden is, maar belangrijker nog: hij leert ons houden van het landschap, hij leert ons dat taal in eerste instantie plezierig is.

Ludo Permentier, *Woorden weten alles. Het verhaal van het Nederlands in (100) honderd woorden*. Antwerpen: De Bezige Bij, 2013, ISBN 978 90 8542 1351, 222 blz., 17,95 euro.

Wijnberg duwt journalistiek naar 21ste eeuw

STIJN HOSDEZ

In zijn vierde boek, *De nieuwsfabriek*, legt Rob Wijnberg vlot uit hoe de media onze perceptie van de wereld sturen en in veel gevallen misvormen. De ex-hoofdredacteur van nrc.next houdt de journalistiek een spiegel voor in tijden waar smartphones en onlinenieuws aan belang winnen en dat in een samenleving waar economie de hoofdreligie is.

Mediakritiek in de Lage Landen staat tot op heden nog altijd in de kinderschoenen. Eerder verschenen in Vlaanderen al *De vierde onmacht* van Frank Thevissen en *Media & journalistiek in Vlaanderen: kritisch doorge-licht* van Johan Sanctorum en Frank Thevissen. Het beperkte aanbod aan mediakritiek lijkt de veelbesproken omerta in de journalistiek te bevestigen. In de media kent iedereen de kritiek, maar slechts weinigen durven er openlijk voor uitkomen. Als ex-hoofdredacteur van nrc.next heeft Wijnberg zijn sporen in de journalistiek al op jonge leeftijd verdiend. Zijn nieuwste boek, *De nieuwsfabriek*, is er niet alleen voor journalisten, maar ook voor iedereen die de journalistiek na aan het hart ligt. Wijnberg weet aan de hand van sublieme observaties en illustratieve voorbeelden enkele van de vele tekortkomingen aan te kaarten. Of zoals hij het zelf formuleert: 'Om bewustzijn van iets te kweken, moet je af en toe ergens een vergrootglas op leggen en het uitvergroten. Nieuws doet dat met alles, maar zelden doet iemand dat met nieuws'. Wijnberg beweert geenszins dat alle media hetzelfde zijn noch dat de nieuwsvoorziening tout court tekortschiet. Zijn opzet is om te reflecteren op wat hij gedurende tien jaar gemaakt heeft, alsook om bij het publiek een groter bewustzijn te kweken van wat het zo graag en zo veel consumeert.

Wijnberg valt met de deur in huis en kaart meteen de drie grote pijnlijke en helaas herkenbare journalistieke tekortkomingen aan. Ten eerste gaat nieuws volgens hem te veel over uitzonderingen, waardoor al gauw het gevaar bestaat dat, wie de wereld uitsluitend volgt

via het nieuws, precies weet hoe de wereld niet werkt. Hij waarschuwt dat we die uitzonderingen niet mogen zien als absolute waarheden. 'Wie denkt dat de meeste aanslagen worden gepleegd door religieuze islamitische groeperingen heeft het mis. Het gros van de aanslagen in de wereld wordt gepleegd door seculiere, marxistische en nationalistische radicalen – alleen zie je die veel minder op het nieuws dan de concurrenten van Al Qaida', aldus Wijnberg, die hiermee indirect ook de competentie van veel journalisten in vraag stelt. Een tweede tekortkoming is dat het nieuws te conservatief is, omdat het inzoomt op 'moreel verval', 'groeien- de problemen'. 'De – veelal linkse – journalisten maken verbazend veel rechtse artikels,' aldus Wijnberg. Logisch dus dat wie veel nieuws leest, kijkt en luistert, al vlugger een rechtser wereldbeeld creëert. Een derde, en de meest bizarre tekortkoming van het nieuws, is dat nieuws helemaal niet nieuw is maar net repetitief. Hier verwijst hij naar de agendajournalistiek waarin terugkerende gebeurtenissen toch iedere keer als nieuws worden verpakt. Ook journalisten zijn repetitief, meent hij: 'Voor een journalist is het doodnormaal tijd te spenderen aan het bespreken van nieuws uit andere media. Kranten, actualiteitenrubrieken, talkshows en nieuwssites halen het meeste nieuws uit andere kranten, actualiteitenrubrieken, talkshows en nieuwssites.' Tot slot hekel hij de bondigheid waar het meeste nieuws aan moet voldoen. Het beperkt zich tot enkele citaten, sfeerimpressies of een korte uitleg, waardoor het publieke debat volgens hem blijft steken in algemeen geaccepteerde zienswijzen.

Het geloof in begrippen zoals objectiviteit en dé waarheid is met de opkomst van het postmodernisme steeds meer tanend. Net om die reden stelt Wijnberg dat het in toenemende mate onmogelijk is geworden de wereld te beschrijven zoals die 'op zichzelf is'. Hij maakt hierbij de ietwat ongelukkige maar realistische vergelijking door te zeggen dat we vandaag niet meer gebukt gaan

onder een propagandamachine van de nazi's maar wel onder de professionalisering van de pr-industrie, die erin slaagt voorgekauwde en al geframede nieuwsberichten de wereld in te sturen. Verder gaat hij dieper in op de komst van de internetjournalistiek, die verregaande gevolgen heeft voor de wereldwijde journalistiek. Op zich is dit alles niet nieuw. Wijnberg wil alleen maar benadrukken dat dit geen louter journalistiek maar ook een institutioneel probleem is: 'De manier waarop veel grote mediabedrijven zijn georganiseerd, zorgt ervoor dat er enorm veel tijd, energie en aandacht verloren gaat aan bijzaken als deadline halen, concurreren met andere media en zo veel mogelijk kliks en tweets scoren. Journalistiek als nieuwsfabriek'. Hij houdt een pleidooi om dit patroon te doorbreken en om de journalistiek opnieuw uit te vinden opdat men van het nieuws kan maken wat de naam eigenlijk belooft: iets nieuws. Hoofdstuk na hoofdstuk, stap na stap laat hij zijn licht schijnen op de gênante, pijnlijke punten van kritiek op de journalistiek. Dit vanuit zijn ervaring als journalist en hoofdredacteur. Achtereenvolgens heeft hij het over de journalistiek als aandachtseconomie, infotainment en slapstickjournalistiek, instantmeningen, opiniedwang en schandpaaljournalistiek, ontknopingsdrang, visieloosheid en soundbytejournalistiek en vooruitgangblindheid en het ontstaan van mediamythes. De jonge leeftijd van Wijnberg – de man is geboren in 1982 – en zijn reeds opgebouwde ervaring maken dat *De nieuwsfabriek* een jonge frisse kijk is op een oud negentiende-eeuws vak. In zijn rake observaties vergelijkt Wijnberg heel duidelijk de journalistiek met een fabriek. Een domein waar de wetten van de economie het voor het zeggen hebben door steeds harder te streven naar meer lezers en meer inkomsten. Die lezers worden gelokt met snellere berichtgeving, minder context en meer sappige, voorgekauwde verhalen. De problemen die hij opsomt, zijn niet nieuw maar lijken – zelfs bij de zogenaamde kwaliteitskranten – wel toe te nemen

naarmate de tijd vordert. Wie zoveel vragen en probleemstellingen op zich afgevuurd krijgt, verwacht ook antwoorden. Wijnberg laat ook dit niet onderbelicht en komt met talloze oplossingen voor de dag. Zo pleit hij voor meer zelfreflectie en mediakritiek in de journalistiek. De oude nieuwsfabriek die hij schetst, is aan hervorming toe. Hij pleit ook voor grensoverschrijdende in plaats van nationale indelingen op redacties, alsook voor meer achtergrondinformatie en context in plaats van het eindeloos herkauwen. Zijn analyse en voorgestelde oplossingen zijn vlot neergepend en meermalen geïllustreerd met actuele voorbeelden. Dat het boek vlot en snel leest, speelt zowel in het voordeel als in het nadeel van Wijnberg. Als kennismaking en situatieschets met de talloze tekortkomingen en pijnpunten van het medialandschap in de Lage Landen voldoet dit boek ruimschoots. Weinigen gingen Wijnberg voor. Toch gaan de ruim 120 pagina's niet genoeg in op de ware problematiek. Wijnberg – die momenteel werkt aan een nieuw digitaal journalistiek project, *De correspondent* – bezit ongetwijfeld het potentieel om in de toekomst een dergelijk diepgravend werk te maken. Diagnoses zoals *De nieuwsfabriek* zijn broodnodig in het journalistieke landschap in de Lage Landen. Het is dan ook uitkijken hoe Wijnberg de ware boodschap van zijn manifest in de digitale praktijk gaat omzetten.

Rob Wijnberg, *De nieuwsfabriek. Hoe media ons wereldbeeld vervormen*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2013, ISBN 978 90 234 7758 7, 128 blz., 15 euro.

Te boek

Gevleugelde woorden

JOLIEN KERKHOF

Wat iemand bedoelt als hij verkondigt dat *wie a zegt, ook b moet zeggen* en dat *wie wind zaait, storm zal oogsten* weten we allemaal, maar wie zei eigenlijk dat *de beste stuurlied aan wal staan* en wie is die onkuise Dina in de uitdrukking *Was Dina thuisgebleven*

/ *Dan was zij kuis gebleven*? De antwoorden hierop vind je allemaal in *Gevleugelde woorden*. Dit boek is gebaseerd op vijftien jaar verzamelwerk door Gerard Verbeek van allerlei spreekwoorden, zegswijzen en andere voorbeelden van wijsheidsliteratuur. Het resultaat van die speurtocht is een uitgebreide collectie van ongeveer 25.000 spreekwoorden. Na zijn dood in 2008 werden 3000 van die uitdrukkingen al gepubliceerd door uitgeverij Davidsfonds in *Het kalenderweerspreukenboek*. De rest van de verzameling, over allerlei onderwerpen, vindt nu een plaatsje in *Gevleugelde woorden*.

De methode om een gezegde op te zoeken is dezelfde als die van een woordenboek: de uitdrukkingen zijn alfabetisch gerangschikt volgens het belangrijkste kernwoord, gevolgd door een summier verklaring. Eventueel worden daar ook nog vergelijkbare uitingen en verwijzingen naar vindplaatsen in de (klassieke) literatuur aan toegevoegd. Een andere manier om een uitdrukking op te zoeken is door gebruik te maken van de bijgevoegde lijsten achteraan in het boek. Het register van vermelde personen geeft een alfabetische lijst van de spreker van de uitdrukking, plus wat aanvullende informatie over deze persoon en welke spreuken allemaal aan hem/haar toegeschreven kunnen worden. Daarna volgen tevens een opsomming van spreuken die verwijzen naar de Bijbel, naar anonieme Latijnse spreekwoorden en naar anonieme middeleeuwse rijmspreuken.

Net zoals men zich niet even neervlijt om een woordenboek (letterlijk) van A tot Z door te lezen, is *Gevleugelde woorden* ook niet geschikt als ontspannende lectuur. Het is wel een uitgebreid en praktisch naslagwerk dat toelaat om makkelijk uitdrukkingen die men ergens tegenkomt op te zoeken of om te achterhalen wie de bron is van een bepaald citaat en om onmiddellijk ook een beetje meer over die persoon te weten te komen. Wat ook mogelijk is, is om op te zoeken welke bekende uitspraken allemaal uit de mond (of pen) van bijvoorbeeld Kant gekomen zijn.

Maar als dit boek grotendeels volgens dezelfde opzoekmethode werkt als een woordenboek en er inhoudelijk

ten dele mee overeenkomt, moeten liefhebbers van taal en wijsheidsliteratuur *Gevleugelde woorden* dan echt wel een plaatsje in hun boekenkast geven, naast hun vrouwde *Van Dale*? Het antwoord daarop is duidelijk 'ja'. Deze klepper van formaat bevat immers niet enkel spreekwoorden, maar ook een erg omvangrijke opsomming van allerhande verzen uit de literatuur, erfstukken uit de geschiedenis of lang vergeten volkswijsheden. Ook al bestaan er nog verschillende andere boeken over dezelfde of gelijkaardige materie, toch is *Gevleugelde woorden* het enige werk in het Nederlandse taalgebied dat zo uitgebreid en praktisch in gebruik is.

Wat wel als een lacune aangeduid moet worden, is dat bij verschillende uitdrukkingen geen bron aangegeven is. De reden is waarschijnlijk dat het niet meer/moeilijk te achterhalen is vanwaar de uitdrukking juist komt, maar toch zou enige indicatie over de ontstaansgeschiedenis welkom zijn. Als je bijvoorbeeld wilt weten waar de uitdrukking *Arbeid adelt* vandaan komt, blijf je toch op je honger zitten. Ook jammer is dat bij enkele uitdrukkingen, zoals *De gezondheid wordt niet geacht, voor men ze verloren heeft*, in het corpus zelf geen bron wordt aangegeven. Het enige wat er dan op zit, is in het register van vermelde personen gaan zoeken tot je het overeenkomstige nummer hebt gevonden (bij Jozef De Brune in dit geval). Misschien was een aparte index waarin iedere uitspraak verbonden wordt met zijn bron een handige – maar ook wel omvangrijke – aanvulling. *Gevleugelde woorden* heeft dus wel enkele tekortkomingen – zoals te verwachten is bij een boek over iets wat al eeuwen deel uitmaakt van onze (subjectieve!) taalervaring – maar is toch een interessante aanvulling voor de taalliefhebber die graag iets bijleert. Oh ja, het was Cicero die over de beste stuurlied sprak en Dina, dat is de dochter van Jacob uit de Bijbel die ongeoorloofd het huis verliet.

Gerard Verbeek, Bob Joosten en Paul Vandensavel. *Gevleugelde woorden. Spreekwoorden, zegswijzen en andere vormen van wijsheidsliteratuur*. Leuven: Davidsfonds, 2013, ISBN 978 90 5826 956 0, 846 blz., 39,95 euro

Onkruidverdelging

HUGO BROUCKAERT

Voor Johan

Ergens in de jaren dertig van de vorige eeuw begon in Nederland het Genootschap Onze Taal een furieuze strijd tegen ‘de verduitsing van ons volkswezen’, zijnde de germanismen. Woorden als *meerdere* en *afbouwen*, die de taal ‘vervuilden’, en een woord als *luchtgekoeld*, dat ‘een gruwelijke moord op het voorzetsel’ pleegde – het moest immers *met luchtkoeling* zijn – zouden onherroepelijk teruggedrongen worden.

De strijd werd in 1990 door het tijdschrift *Onze Taal* opgegeven, met de vaststelling dat niet een van die ‘verfoeilijke’ woorden uit het Nederlands verdwenen was. Integendeel: *beduidend*, *eenduidig* en *begeestering* hebben zorgeloos hun weg gevonden en de voorzetselloze adjectieven hebben sindsdien een ruime proliferatie gekend. *Zonovergoten* en *koelkastsmeerbaar* werden heel gewoon.

Natuurgedroogde hammen hangen achter *neonverlichte* ramen. In *autoluwe* straten waar *technobeïnvloede* kerstliederen weerklinken, hebben we *sneeuwgladde* wegen. *Beursgenoteerde* vennootschappen, *flesgevoede* kinderen, *trottoirzindelijke* honden en *snuitvaste* papieren zakdoekjes, we hebben het allemaal. Voor de Vlamingen in het bijzonder zijn de *persoonsgebonden* materies ingevoerd.

Wij Vlamingen voeren al sinds de negentiende eeuw een even verbeten als hopeloos gevecht tegen die ‘verderfelijke vormen van taalontwrichting’, vooral als ze uit het Frans komen. We trekken met gaffel en riek in een soort boerenkrijg ten oorlog tegen een leger onkruid dat onze nette tuintjes bedreigt. Onze taalboekjes droegen tot voor korte tijd dan ook namen als *Distels*, *Onkruid onder de Tarwe* en *De taal als tuin en wildernis*. Nog in onze eeuw kon je lezen: ‘Geen dag gaat voorbij of een nieuwe woekerplant steekt, in dit vruchtbare voorjaar, de kop omhoog in de tuin der natuur. Het-

zelfde verschijnsel doet zich voor in onze taaltuin. En ondanks de inspanningen van onze taaltuiniers groeien deze indringers hoe langer hoe vaster.’

Sommigen gingen nog verder en zagen terroristische aanslagen en biologische oorlogsvoering tegen de taal: ‘geniepigie insluipsels, verdachte, verfoeilijke en wanstaltige woorden en wendingen, een zorgwekkende toestand van de woordcultuur, het Verkavelingsvlaams als epidemie’.

De *fiche*, de *flik* en de *foor* moesten verdwijnen. *Katten* mochten niet meer *gegeseld* worden, maar *varkentjes* wel *gewassen*. Het leek Gaia wel.

Het ene woord was onbekend in Nederland, het andere had geen historische wortels en nog een ander was ‘niet zuiver’. De taalmopperaar die geen argumenten meer had, deed een beroep op een twijfelachtige esthetische norm. Dat het Nederlandse *oom* zoveel mooier zou zijn dan het Vlaamse *nonkel*, is een vreemde kronkel. *Oom* is een koel en kil woord, dat thuishoort in het wetenschappelijk rijtje van *volt*, *ampère* en *watt*, terwijl *nonkel* naar de klank verwant is met genoeglijk *gemonkel* en levendig *gefonkel*.

Tot mijn schande moet ik bekennen dat ik – destijds jeugdig, naïef en met een missie – daar ook aan meegedaan heb. Ooit heb ik een student overladen met pek en veren de straat opgestuurd omdat hij de uitdrukking *op punt stellen* durfde te gebruiken. Een collega van mij ging nog een stap verder. Op een keer heeft hij een leerlinge die *dubbel en dik* schreef in plaats van *dubbel en dwars*, ter plaatse onthoofd en het hoofd op een spies te midden van het dorpsplein tentoongesteld.

Nu aan die heksenjacht langzamerhand een einde komt, is de Vlaming van mijn generatie, die zijn mond nauwelijks durfde te openen uit angst een taalfout te begaan, nagenoeg uit beeld.

Toch loopt er hier of daar nog een taalkundige Sisyphus rond die zijn *kadetje* de berg oprolt met de bedoeling de *pistolet* van de top te duwen. Ook dat zal vergeefse moeite zijn.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat betekenen de onderstaande woorden?

- fytofaag
 - plantenetend dier
 - organisme dat zich voedt met dierenvlees
 - cel die vet in zich opneemt en verteert
- pernicieus
 - overvloedig
 - eerlijk en zorgvuldig
 - verderfelijk
- ney
 - daggeld
 - bamboefluit zonder mondstuk
 - zonder veel ophef
- voraciteit
 - leugenachtigheid
 - vraatzucht
 - dynamiek
- gremium
 - loflied
 - college van vertegenwoordigers
 - voorrede
- amaxofobie
 - angst om je te bukken
 - angst om anderen te commanderen
 - wagenvrees

II. Zoek het beroep in de onderstaande anagrammen.

- razmwalere
- knahwrctae
- arspknertiate
- deihegnrabsesere
- cosduriholectre
- bnagjideimzaened

III. Voeg een woord toe en rijg de woorden aan elkaar

- brood ... dief
- speel ... vrees
- appel ... schep
- water ... tomaat
- vlees ... doos
- deur ... dans

IV. Welk woord is correct gespeld?

- karrekiet
 - karakiet
 - karekiet
- sproeiinstallatie
 - sproeiinstallatie
 - sproei-installatie
- 50m-bad
 - 50 m-bad
 - 50-m-bad
- silhouette
 - sillouet
 - silhouet
- represaille
 - represaile
 - repressaile
- kafkaiaans
 - kafkaiaans
 - Kafkaiaans

V. Van welk gezegde hebben we hier de klinkers en spaties weggelaten?

- DRDMZNVNHTNTGLPPN
- LDRGTNPNGDNRNGHTSNBLJFTN-LLJKDNG
- MTDKPPNPSTKGN
- DBSTSTRLSTNNWL
- WNTWGTNTWNT
- LSDKTVNHSSDNSNDMZNPFTL

OPLOSSINGEN

I. 1a / 2c / 3b / 4b / 5b / 6c
II. 1. zwemleraar / 2. nachruaker / 3. stripkeenaar /
4. arbeidsgeneesheer / 5. schooldirecteur / 6. magazijnbediende
III. 1. kruimel / 2. plein / 3. taart / 4. kers / 5. brood / 6. stijl
IV. 1c / 2c / 3a / 4c / 5b / 6a
V. 1. Door de mazen van het net glijpen / 2. Al draagt een aap een
gouden ring, het is en blijft een lelijk ding / 3. Met de kippen op stok
gaan / 4. De beste stuurhut staan aan wal / 5. Wie niet waagt, niet wint
/ 6. Als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel

